

Političke ideologije u trilogiji "Vitez tame"

Marić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:096037>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-23**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Diplomski studij novinarstva

Ivan Marić

POLITIČKE IDEOLOGIJE U TRILOGIJI VITEZ TAME

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Diplomski studij novinarstva

POLITIČKE IDEOLOGIJE U TRILOGIJI VITEZ TAME

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: prof. dr. sc. Marijana Grbeša Zenzerović

Student: Ivan Marić

Zagreb, rujan 2024.

Izjavljujem da sam diplomski rad „Političke ideologije u trilogiji Vitez tame“, koji sam predao na ocjenu mentorici prof. dr. sc. Marijani Grbeša Zenzerović, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16.-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Ivan Marić

Zahvala

Prije svega, hvala poštovanoj prof. dr. sc. Marijani Grbeša Zenzerović koja me tijekom cjelokupnog studiranja poučavala, usmjeravala, davala savjete, podupirala i nije oklijevala dati konstruktivnu kritiku i tako mi pomoći u pisanju ovih i mnogih drugih radova! Poštovana profesorice, do neba sam Vam zahvalan.

Hvala i mojim dragim roditeljima, ocu Tomislavu i majci Antoniji te braći Josipu, Petru i Dominiku koji su u meni probudili strast za novinarstvom, ali i politikom, filmovima i svemu drugome što mi je pomoglo u pisanju ovog rada. Bez vas ne bih bio tu gdje jesam i na tom sam vam od srca zahvalan. Uvijek ću biti ponosan na vas, a nadam se i vi na mene. Hvala i na svakoj minuti koju ste proveli sa mnom gledajući po tko-zna-koji put Batmana. Isplatilo se!

Hvala mojoj baki Barbari i cjelokupnoj široj obitelji koja je željno čekala ovaj lijepi dan. Puno vas voli vaš unuk, nećak, bratić i dr.

Hvala najljepša i mojoj dragoj prijateljici Klari Borda koja je od prvog dana studiranja tu za mene i koja je među prvima pročitala ovaj rad. Ne bih uspio bez tebe!

Svim dragim prijateljima od srca zahvaljujem na lijepih 25 godina iza mene i na još puno lijepih godina pred nama.

Također, posebne zahvale djelatnicima Fakulteta političkih znanosti – od profesora do svog osoblja – na njihovoj pomoći u studiranju, kao i mojim bivšim profesorima i drugima koje je dragi Bog stavio na moj put.

Uživajte u čitanju i veliko hvala!

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Teorijski okvir.....	2
2.1. Ideologija i njena svrha	2
2.2. Metaideologije.....	4
2.3. Tipovi ideologija	6
2.3.1. Liberalizam	6
2.3.2. Konzervativizam	8
2.3.3. Socijalizam	9
2.3.4. Nacionalizam.....	11
2.3.5. Fašizam.....	12
2.3.6. Feminizam	13
2.3.7. Ekologizam.....	14
2.4. Politička fikcija	15
2.5. Batman	17
2.5.1. Batman u znanstvenoj zajednici.....	20
2.5.2. Žanrovsko određenje trilogije Vitez tame.....	21
2.6. Trilogija Vitez tame Christophera Nolana	23
2.6.1. „Batman: Početak“ – kratki sadržaj.....	23
2.6.2. „Vitez tame“ – kratki sadržaj.....	27
2.6.3. „Vitez tame: Povratak“ – kratki sadržaj	30
3. Metodologija analize	32
4. Rezultati.....	34
4.1. „Batman: Početak“ – Ra's Al Ghul kao religijski fundamentalist	34

4.2. „Vitez tame“ – Joker kao anarhist.....	35
4.3. „Vitez tame: Povratak“ – Bane kao lijevi populist i Talia Al Ghul kao religijska fundamentalistica	38
4.4. Prema određenju Batmana	40
4.4.1. Gotham kao slika SAD-a	41
4.4.2. Batman kao predsjednik George W. Bush?	42
4.4.3. Batman kao fašist?	44
4.4.5. Batman kao republikanski princ?	45
4.4.6. Batman kao zaštitnik angloameričkog liberalizma?	47
4.4.7. Batman kao postmoderni ili moderni heroj?	50
4.4.8. Batman i Francuska revolucija	56
5. Zaključak.....	61
6. Popis literature	63

Popis ilustracija

Slike

Slika 1.: Tvorci Batmana, Bob Kane i Bill Finger

Slika 2.: Naslovnica prvog broja „Batmana“

Slika 3.: Ubojstvo Wayneovih

Slika 4.: Batman u letu

Slika 5.: Ducard i „Ra's Al Ghul“

Slika 6.: Scarecrow

Slika 7.: Carmine Falcone

Slika 8.: Joker i njegova posjetnica

Slika 9.: Harvey Dent prije i poslije transformacije u Two-Facea

Slika 10.: Batman ispituje Jokera

Slika 11.: Baneov govor na stadionu

Slika 12.: Miranda Tate/Talia Al Ghul

Slika 13.: Gotham iz zraka

Slika 14.: Lau pred policijskom postajom

Slika 15.: Bruce Wayne, Nataša, Rachel Dawes i Harvey Dent

Slika 16.: Bane predvodi narod

Slika 17.: Galerija zlikovaca

Slika 18.: Jokerovi posljednji trenutci

Slika 19.: Naslovnica „Priče o dva grada“ Charlesa Dickensa

Slika 20.: Braća Jonathan i Christopher Nolan

1. Uvod

„*Moramo spasiti filmsku industriju*“ (Martin Scorsese, cit. prema Stolworthy, 2023).

Slavni redatelj Martin Scorsese tako je reagirao na sve veći broj superherojskih filmova, poglavito onih studija Marvel i DC. Njegova kritika usmjerena protiv ovog specifičnog žanra filmova naišla je na brojne komentare – od onih koji se slažu s njegovom ocjenom da su ti filmovi ekvivalent vožnji u tematskim i zabavnim parkovima pa do onih koji, iako mu daju za pravo da kritizira stanje u kojem se filmska industrija, personificirana u riječi „Hollywood“, nalazi, ipak smatraju da i to jesu filmovi i da mogu biti jednako vrijedni kao, kako ih Scorsese naziva, „*narativni filmovi*“.

U tom smislu je zanimljivo proučiti filmsku trilogiju Vitez tame koja, iako pripada žanru superherojskih filmova, kao što ćemo kasnije vidjeti, posjeduje bitnu razliku – kompleksan narativ koji je mnoge natjerao na razmišljanje o društvu u kojem živimo.

Društvo u kojem živimo i djelujemo obilježeno je i pluralizmom odnosno mnoštvom različitih ideja o uređenju toga društva te raznim ideologijama od koje svaka zagovara svoj vlastiti pogled na to kako bi idealno društvo trebalo izgledati.

Kao pripadnici društva, mi smo nedvojbeno politička bića i djelujemo kao politički akteri, bilo kao glasači, bilo kao politički predstavnici, no ujedno živimo i u kapitalističkom društvu u kojem smo potrošači raznih dobara pa tako i filmova.

Mi stvaramo filmove, a oni oblikuju nas i naše viđenje svijeta te se taj uzajaman utjecaj može ogledati i u trilogiji Vitez tame. Naše viđenje svijeta nedvojbeno je oblikovano različitim ideologijama, a provlače se i kroz filmove koje gledamo.

Upravo je to istraživačko pitanje odnosno problem koji pred nas stavlja ovaj rad – jesu li ideologije prisutne u ovoj franšizi i, ako da, na koji način?

Cilj rada je pak otkriti prisutnost i način na koji se ideologije manifestiraju u diskursu koji koriste različiti likovi.

Ovaj se rad sastoji od uvoda nakon kojeg slijedi teorijski okvir u kojem se ponajprije ulazi u sam pojam ideologije i onog što ona znači za modernog čovjeka.

Zatim se daje kratki pregled dominantnih ideologija 20. i 21. stoljeća. Slijedi kratki pregled literature o političkoj fikciji i utjecaju koji fikcija ima na politiku, ali i društvo u cjelini. Posljednji dio teorijskog okvira ulazi u srž rada odnosno lik Batmana, doprinos znanstvene zajednice proučavanju tog heroja te daje pregled trilogije Vitez tame i njeno žanrovsko određenje.

Sljedeće poglavlje odnosi se na multimodalnu kritičku diskurzivnu analizu kao izabranu metodu analize triju scenarija franšize čiji je kratki sadržaj predstavljen na kraju teorijskog okvira.

Rezultati analize triju filmskih scenarija predstavljeni su u trećem poglavlju u kojem se razmatraju glavni antagonisti sage i ideologije koje se skrivaju u njihovom djelovanju nakon čega slijedi niz potpoglavlja čiji je cilj odrediti kompleksan lik Brucea Waynea odnosno Batmana, naslovnog junaka trilogije.

Nakon toga slijedi zaključak u kojem se iznosi viđenje Batmana kao modernog heroja u postmodernom svijetu i koji se vraća na uvod i donosi svoje stajalište o kritici superherojskih filmova.

2. Teorijski okvir

2.1. Ideologija i njena svrha

Prvotna shvaćanja ideologije – marksističko koje na ideologiju gleda kao na lažnu svijest i liberalno-konzervativno shvaćanje koje na ideologiju gleda kao na zatvoren sustav mišljenja i povezuje ju s totalitarnim sustavima (komunizam i fašizam) zamjenjuje stajalište koje na ideologiju počinje gledati drukčije (Ravlić, 2003: 14-15).

Noviji znanstveni radovi suglasni su u tome da je ideologija sama po sebi vrijednosno neutralan pojam te ju definiraju kao „skup ili sustav političkih ideja, institucionalizirani okvir koji okuplja

različite ideje i daje im određeno značenje“ (Ravlić, 2003: 15). Nasuprot ideologiji kao svojevrsnoj *obitelji ideja* stoji shvaćanje ideologije kao posebne vrste „kulturalne tvorbe koja daje jasno formulirane, vrijednosno nabijene i usmjeravajuće interpretacije svijeta“ (Ravlić, 2003: 15).

Unatoč tome što danas ima negativan prizvuk, u početku je ideologija, kako joj i ime govori, bila kovanica koja je označavala znanost o idejama, a osmislio ju je francuski mislilac Antoine Destutt de Tracy (Ravlić, 2003: 16).

Za njene negativne konotacije zaslužan je, prije svega, Napoleon Bonaparte koji je na kritike filozofa okupljenih oko de Tracyja odgovorio da su oni *ideolozi* čime je htio prikazati ideju ideologije kao nečeg nepotrebnog, čak i opasnog (Ravlić, 2003: 17).

Njegove stavove dijelio je Karl Marx koji je bio materijalistički redukcionist i smatrao da ideologija služi zamagljivanju materijalnih odnosa te da je ona lažna, iskrivljena svijest (Ravlić, 2003: 17). Marksističko shvaćanje ideologije vidi ju kao produkt vladajuće klase koja pomoću nje opravdava svoju kontrolu i prevlast dok zanemaruje druge aspekte ideologije (Freeden, 1996: 15).

Kasnije shvaćanje ideologije za koje su zaslužni teoretičari parsonovskog smjera vidi ideologiju kao onu koja povezuju zajednicu i organizira osobnost zrelog pojedinca te koja kao nuspojavu ima legitimaciju autoriteta (Freeden, 1996: 16).

Iako su mnogi mislioci pogrešno predviđali kraj ideologije, ona „živi“ i danas te bi, prema Freedenu, kraj ideologije mogao značiti i kraj društva kao takvog jer neće postojati snažno i kohezivno političko uvjerenje kojim će se društvo voditi (Freeden, 1996: 18-19).

Koja je svrha ideologija i kako ju možemo povezati s političkom moći?

Ideologiju se nerijetko shvaćalo kao sredstvo dobivanja ili očuvanja političke moći odnosno isprazan skup ideja koji prikriva stvarne odnose političke moći (Ravlić, 2003: 21). No, neki drže da je ideologija sama po sebi sredstvo i oblik moći jer se moć može ostvarivati i kroz kulturnu hegemoniju prema Gramsciju ili kao vladanje obrazovanjem prema Mannheimu (Ravlić, 2003: 22).

Takozvani IEMP model Michaela Manna tvrdi da je ideološka moć jedan od četiri oblika moći uz ekonomsku, vojnu i političku moć (Ravlić, 2003: 22). Tri su potrebe svakog čovjeka koje ideološka moć iskorištava – potreba za životnim smislom (tko ima monopol nad tim, ima moć), usvajanje normi i vrijednosti koje olakšavaju suradnju među ljudima (monopol nad normama znači više sljedbenika i brži put prema moći) te potreba za sudjelovanjem u estetskim i ritualnim praksama (monopol nad tim praksama donosi i moć) (Ravlić, 2003: 22).

2.2. Metaideologije

Ideologijama nadređeni pojam jesu metaideologije koje predstavljaju naziv za skupove ideologija koje u sebi imaju nešto zajedničko, a koje se ipak razlikuju po nekim svojim karakteristikama (Grbeša i Šalaj, 2021: 7).

Sve ideologije možemo svrstati u tri metaideologije – monizam, pluralizam i populizam (Grbeša i Šalaj, 2021: 7).

Monizam (grč. *monos* – jedan) naziv je za metaideologiju koja uključuje religijski fundamentalizam, fašizam i komunizam (Grbeša i Šalaj, 2021: 7). Ti tipovi ideologija se, unatoč tome što je između njih mnoštvo različitosti, slažu u jednome – postoji jedna i apsolutna politička istina koju je zabranjeno propitivati te jedan način uređenja političkog života (Grbeša i Šalaj, 2021: 7-17). Takav politički monopol - onaj u kojem je sva vlast u rukama jednog vođe koji slovi za izvor te apsolutne istine – nije moguće dovesti u pitanje i s njim nema kompromisa, a nerijetko se poziva na nasilje protiv protivnika režima i ne poštuju se temeljna ljudska prava i slobode (Grbeša i Šalaj, 2021: 17).

Dijametralno suprotno stajalište zastupa pluralizam (starofranc. *plurel* – više od jednog), a koji uključuje ideologije koje prihvaćaju postojanje pluralističkog društva odnosno onog u kojem djeluju više različitih ideja, vrijednosti, interesa i stavova koje zastupaju različite društvene skupine (Grbeša i Šalaj, 2021: 8). Sve te skupine suglasne su da se uređenje dobrog društva može osigurati jedino slobodnim i kompetitivnim izborima (Grbeša i Šalaj, 2021: 8).

U metaideologiju pluralizma možemo ubrojiti takozvane četiri velike ideologije koje su obilježile 20. stoljeće, a nastavljaju i dalje dominirati političkom pozornicom – liberalizam,

konzervativizam, socijaldemokracija i demokršćanstvo (Grbeša i Šalaj, 2021: 8). U posljednje vrijeme dodaje im se i ekologizam (Meadowcroft, 2006; cit. prema Grbeša i Šalaj, 2021: 8).

U novije vrijeme pokazuje se i novo poimanje politike i stanja u društvu koje možemo nazvati populizam (Grbeša i Šalaj, 2021: 9).

Populizam (lat. *populus* – narod) se, prema autorima kao što su Taguieff, Tarchi i Jansen, ne može smatrati ideologijom zbog tog što populistički pokreti nemaju središnje vrijednosti odnosno zajedničke elemente (kao što primjerice socijalizam ima bratstvo, a liberalizam slobodu), dok većina teoretičara smatra da ipak postoje neki elementi zajednički svim populističkim pokretima (Šalaj, 2012: 26-27).

Pošteni narod suprotstavljen korumpiranoj eliti središnja je misao usađena u sve populističke pokrete, a upravo zbog tog nužno je izvršiti preuzimanje vlasti kako bi ju se vratilo pod okrilje naroda i oduzelo elitama (Šalaj, 2012: 27). Uz elitu, glavnu prijetnju puku predstavljaju takozvani *opasni drugi*, posebne skupine koje onemogućavaju narodni prevrat i ugrožavaju ga (Šalaj, 2012: 28-29).

Unatoč njihovim razlikama, populistu su složni u shvaćanju društva kao duopola *pošten narod – korumpirana elita* te posebno ističu homogenost – i među pripadnicima naroda koje ne dijeli ni različita rasa, religija i dr., i među političarima koji su *isti* (Grbeša i Šalaj, 2021: 9).

Prema prominentnim autorima koji su se među prvima bavili populizmom, sam populizam je slabo utemeljena (*thin-centred*) ideologija zato što ne posjeduje onu razinu sofisticiranosti kakvu posjeduje primjerice liberalizam ili socijalizam te se stoga lako može kombinirati s drugim ideologijama (Šalaj, 2012: 29).

Iz tog je izrasla podjela populista na lijeve, centriste i desne, iako u političkoj praksi te granice ponekad nisu dovoljno jasne (Grbeša i Šalaj, 2021: 9).

Za lijeve populiste, *opasni drugi* mogu biti velika strana poduzeća i slične institucije koje valja vratiti u ruke naroda dok desnim populistima prijetnju utjelovljuju migranti koji mogu preoteti posao poštenom narodu te razne manjinske skupine koje mogu ugroziti *naš način života* (Šalaj, 2012: 29). Centristi pak ne vide prijetnju u opasnim drugima, već u političkoj eliti koju se proziva za korupciju, nebrigu i svjesno uništavanje društva (Grbeša i Šalaj, 2021: 9).

Tko čini prijetnju u očima populističkih političara i pokreta, uvelike ovisi o kontekstualnim obilježjima odnosno o konkretnim socijalnim, kulturnim i političkim uvjetima u kojima se oni nalaze (Šalaj, 2012: 29).

Bez obzira na to što u njihovoj retorici i programima postoje razlike, populistu su složni u tome da se postojeće stanje u društvu može izraziti riječima kao što su „kaos“ i „beznađe“, a jedini način da se izađe iz tog kriznog i izvanrednog stanja jest vratiti vlast u ruke *poštenom narodu* i oteti ga *korumpiranoj eliti* (Grbeša i Šalaj, 2021: 9).

Pritom je važno i razlikovati takozvani populistički stil koji mogu koristiti i političari iz establišmenta poput bivšeg britanskog premijera Tonyja Blaira, a koji se razlikuje od populizma po tome što, iako se poziva na narod, ne zagovara opreku narod – korumpirana elita i ne propitkuje legitimnost institucija predstavničke demokracije (Šalaj, 2012: 29-30).

2.3. Tipovi ideologija

Kao najvažnije ideologije, prema politologu Ravliču, možemo izdvojiti liberalizam, konzervativizam, socijalizam, nacionalizam, fašizam, feminizam i ekologizam.

2.3.1. Liberalizam

Liberalizam se kao ideologija oblikovala u 19. stoljeću, znanom i kao *liberalno stoljeće*, u Španjolskoj (Ravlič, 2003: 38).

Sam naziv potječe od latinske riječi *liber* koja znači *slobodan*, a termin se isprva koristio u Španjolskoj za vrijeme napoleonskih ratova, a kasnije i u Ujedinjenom Kraljevstvu gdje je i osnovana Liberalna stranka (Dickerson i dr., 2009: 126).

Povijest liberalizma kao ideologije otkriva četiri bitne pretpostavke na kojima ta ideologija počiva: osobna sloboda, ograničena država, jednakost prava i pristanak onih nad kojima se vlada (Dickerson i dr., 2009: 126).

U središtu je sloboda koja se razumije dvojako – kao negativna sloboda (odsustvo vanjske prisile) i kao pozitivna sloboda (autonomija pojedinca da djeluje prema vlastitim zamislama) (Ravlić, 2003: 39). Sloboda uključuje slobodu kretanja, savjesti, mišljenja, govora, slobodu udruživanja, vlasništva i poduzetništva te socijalne slobode (Ravlić, 2003: 40).

Ograničena država označava pak stajalište po kojem je država oružje koje služi određenoj svrsi u društvu, no koja ne vlada društvom (Dickerson i dr., 2009: 126).

Jednakost prava princip je koji jamči jednakost građana pred zakonom koji država nameće imajući u vidu nepristranost (Dickerson i dr., 2009: 126).

Vlast koja potječe iz naroda, koja je odgovorna narodu i koju narod može promijeniti također je jedan od temeljnih principa liberalizma (Dickerson i dr., 2009: 126).

Četiri su osnovna oblika liberalizma – klasični liberalizam, demokratski liberalizam, socijalni liberalizam te naposljetku, neoliberalizam (Ravlić, 2003: 43-48).

Klasični liberalizam nastaje u Engleskoj u 17. stoljeću za vrijeme borbe za prevlast između Parlamenta i kralja (Dickerson i dr., 2009: 129). Istaknuti mislilac tog doba bio je filozof John Locke koji je u svom djelu „Dvije rasprave o vladi“ izrazio ideje liberalizma – vlast kao onu koja potječe iz naroda i koja služi narodu, a ne obratno (Dickerson i dr., 2009: 130). Njegove ideje u djela su preočili američki i francuski revolucionari, s pomiješanim uspjesima (Dickerson i dr., 2009: 130).

Bitno je istaknuti distinkciju između klasičnog liberalizma i onog koji danas prevladava – dok su klasični liberali smatrali da građani nemaju jednaka politička prava, dotle je danas liberalizam usko vezan uz ideje demokracije i prava ljudi da biraju i budu birani (Dickerson i dr., 2009: 130).

Reformski odnosno demokratski liberalizam nadograđuje se na klasični liberalizam, no donosi jednu bitnu novinu – vezivanje uz ideje demokracije i jednakost političkih prava svijju građana, neovisno o spolu, vlasništvu i sl. (Dickerson i dr., 2009: 136). Teoretičari demokratskog liberalizma donose i ideju pozitivne slobode kao autonomije pojedinca (Dickerson i dr., 2009: 137).

Spor između liberalizma i socijalizma neki, poput Johna Stuarta Milla, nastojali su spriječiti prihvaćanjem socijalističkih ideja, prije svega onima koje je pred njih stavljao radnički pokret koji je tražio socijalnu jednakost i veća politička prava (Ravlić, 2003: 46). Svoj vrhunac socijalni liberalizam doživljava 60-ih godina prošlog stoljeća za vrijeme mandata Johna F. Kennedyja i Lyndona B. Johnsona (Ravlić, 2003: 47).

Neoliberalizam se pak razvija pod utjecajem djela Friedricha Hayeka i Milтона Friedmana koji žele povratak idejama klasičnog liberalizma s posebnim naglaskom na individualizam i *laissez-faire* u ekonomskoj sferi, a njihove ideje naišle su na plodno tlo i u Europi i u SAD-u (Ravlić, 2003: 47).

2.3.2. Konzervativizam

Kao reakcija na liberalizam i socijalizam, pojavljuje se konzervativizam (lat. *conservare* – očuvati) čiji je temeljni cilj očuvanje *statusa quo* na svim poljima, od politike do ekonomije (Ravlić, 2003: 96).

Upravo je ljudska nesavršenost temeljna ideja konzervativizma čiji teoretičari drže da ograničenja ljudske prirode onemogućavaju društvu da krene u dugotrajne promjene i stvaranje utopijskog stanja kakvog primjerice predlažu marksistički mislioci (Dickerson i dr., 2009: 145).

Povijesno gledano, konzervativizam se razvio iz djela Edmunda Burkea pod nazivom „Razmišljanja o francuskoj revoluciji“ u kojoj je Burke među prvima izrazio sumnju oko radikalnog raskida s prošlošću te predvidio kaos i despotizam koji će uslijediti nakon toga (Dickerson i dr., 2009: 147).

Prema Russellu Kirku, postoji šest odrednica konzervativizma:

1. vjera u transcendentni poredak koji ravna i društvom i savješću
2. privrženost raznolikosti i misteriju ljudskog postojanja
3. uvjerenje u nužnost postojanja poretka i klasa naspram ideje besklasnog društva
4. sloboda i privatno vlasništvo usko su povezani
5. vjera u propise naspram apstraktnog

6. promjena nije nužno dobra te može unazaditi društvo (Dickerson i dr., 2009: 149-150).

Konzervativizam se pojavljuje u više oblika – kao autoritarni konzervativizam, paternalistički konzervativizam te liberalni konzervativizam (Ravlić, 2003: 101).

Autoritarni ili reakcionarni konzervativizam pojavljuje se krajem 18. stoljeća kao reakcija na Francusku revoluciju te ga obilježava težnja za povratkom na stari poredak i suprotnost liberalizmu utjelovljenom u idejama američkog Rata za nezavisnost i Francuske revolucije (Ravlić, 2003: 101).

Devetnaesto i dvadeseto stoljeće doba je nastanka i razvoja paternalističkog konzervativizma čije su glavne odrednice pragmatizam odnosno shvaćanje da konzervativizam može preživjeti jedino ako se prilagodi vremenu te da su ponekad promjene ipak nužne te ideje srednjovjekovlja kao što su paternalistička briga vladara za svoje podanike (Ravlić, 2003: 102-103).

To razdoblje slijedi liberalni konzervativizam ili neokonzervativizam koji počiva na idejama Hayeka i Friedmana te koji u prvi plan stavlja slobodno tržište koje je dotad bilo zanemareno, većim dijelom zbog utjecaja paternalističkog konzervativizma (Ravlić, 2003: 103-104). No, liberalizam ekonomske sfere neokonzervativci ne priznaju u ostalim sferama života (Ravlić, 2003: 104).

Ideje neokonzervativizma dijeli i nova desnica, predvođena Margaret Thatcher u UK-u i Ronaldom Reaganom u SAD-u, koja ga nadopunjava željom za obnovom tradicionalnih vrijednosti koje su, smatraju, potkopane u liberalnom društvu (Ravlić, 2003: 105).

2.3.3. Socijalizam

Socijalizam se pak kao ideologija pojavljuje u 19. stoljeću da bi svoj vrhunac dostigao u 20. stoljeću, a njegovi temeljni elementi su:

- planiranje odnosno planska ekonomija koja jedina omogućuje maksimizaciju ljudske sreće, a ne profita
- zajedničko vlasništvo nad sredstvima proizvodnje, no ne i nad potrošačkom robom
- jednakost ishoda koja je usko vezana uz plansku ekonomiju i zajedničko vlasništvo

- altruizam koji proizlazi iz prethodna tri principa i koji će biti temeljna karakteristika novog, socijalističkog čovjeka (Dickerson i dr., 2009: 161-162).

Povijesno gledano, ideje zajedničkog vlasništva bile su prisutne i u ranim kršćanskim zajednicama, no socijalizam kao politički pokret svoj nastanak duguje Francuskoj revoluciji i novinaru François-Noëlu Babeufu koji je bio organizator prvog komunističkog ustanka (Dickerson i dr., 2009: 162). Njegove ideje prihvatili su takozvani utopijski socijalisti poput Roberta Owena i Charlesa Fouriera koji su osnivali male komune u kojima je vlasništvo bilo zajedničko (Dickerson i dr., 2009: 162-163).

Socijalizam dobiva svoju prepoznatljivost djelima Karla Marxa i Friedricha Engelsa koji transformiraju socijalizam u doktrinu radničke klase zvane proletarijat (Dickerson i dr., 2009: 163). Kapitalizam mora biti uništen, a to će se dogoditi zbog njegovih internih kontradikcija, smatrao je Marx (Dickerson i dr., 2009: 163).

No, on nije vjerovao da se uništenje kapitalističkog sustava može dogoditi mirnim putem odnosno implozijom, već je bilo potrebno organizirati revoluciju i uspostaviti diktaturu proletarijata (Dickerson i dr., 2009: 164-165).

Više je vrsta socijalizma od kojih su najvažniji anarhizam, komunizam koji ima podvrste od kojih su najvažnije maoizam i titoizam te socijaldemokracija ili demokratski socijalizam (Ravlić, 2003: 149).

Anarhizam jest poredak bez poretka odnosno ideja po kojoj društvo treba biti lišeno bilo kakvog oblika vlasti te u kojem na prvom mjestu treba biti sloboda ljudi, bez ikakve prisile, ali i privatnog vlasništva (Ravlić, 2003: 149).

Kao takav, anarhizam nije koherentni skup ideja pri čemu je važna razlika između sredstva ostvarivanja anarhističkih ciljeva – dok su primjerice ideje nenasilja Lava Nikolajeviča Tolstoja i Mahatme Gandhija zavoljeli i mnogi anarhisti dotle su mnogi atentatori na pripadnike plemstva i političare priskrbili anarhizmu negativan prizvuk, onaj terorističkog pokreta (Ravlić, 2003: 150).

Osim monarhista i demokrata, anarhisti su se sukobljavali i s komunistima i socijalistima zbog različitih stajališta oko ideja diktature proletarijata i demokratskog puta u socijalizam koje anarhisti žestoko odbacuju (Ravlić, 2003: 150).

Nalazimo se u umirućoj fazi kapitalizma, tvrdio je prominentni ideolog komunizma, Vladimir Lenjin, i ulazimo u razdoblje revolucije nakon koje slijedi diktatura proletarijata koja će zahvatiti čitavi svijet i uvesti ga u razdoblje socijalizma (Ravlić, 2003: 150-151). No, njegove ideje na strašan način provodi njegov nasljednik, Josif Staljin, koji vidi teror kao sredstvo ostvarenja socijalizma, a njegov primjer slijede i drugi komunistički režimi širom svijeta (Ravlić, 2003: 151).

Iako je Sovjetski Savez imao mnoštvo satelitskih režima, to se nikako ne može reći za one u Kini i komunističkoj Jugoslaviji koji su imali različite inačice komunizma, prilagođene uvjetima u zemlji (Ravlić, 2003: 151-152).

Kineska inačica komunizma odnosno maoizam u srži je imao ideju unaprjeđenja većinski seljačkog dijela stanovništva te agrarnu revoluciju, a imao je i snažnu antikolonijalnu i antiimperijalističku crtu (Ravlić, 2003: 151-152).

Jugoslavenski titoizam nastao je kao rezultat sukoba Josipa Broza Tita sa Staljinom, a imao je nekoliko bitnih odrednica koje su ga činile drukčijim od SSSR-a – nezavisna vanjska politika uobličena u Pokret nesvrstanih, samoupravljanje kao oblik ekonomskog poretka te takozvani tržišni socijalizam, no nije zaostajao u teroru kojeg je država provodila za Sovjetskim Savezom (Ravlić, 2003: 152).

Socijaldemokracija ili demokratski socijalizam javlja se kao težnja za reformom i regulacijom kapitalizma te smatra da je socijalizam ostvariv i mirnim putem (Ravlić, 2003: 153). Teoretičari ovog pravca socijalizma drže da socijalna pravda i jednakost moraju biti temeljne vrijednosti socijalizma (Ravlić, 2003: 154-155).

2.3.4. Nacionalizam

Iako je njegov status kao ideologije upitan, nacionalizam se ipak proučava kao ideologija (Ravlić, 2003: 200). Nacionalizam u središte stavlja ideju nacije kao izvora i temelja vlasti, a njegovi elementi su nacija kao kulturna i politička zajednica, nacionalni identitet, nacionalna država i granica (Ravlić, 2003: 201-205).

Povijesno, činilo se da liberalizam i nacionalizam idu ruku pod ruku što je vidljivo na primjeru Ujedinjenog Kraljevstva, Sjedinjenih Američkih Država i Francuske kao prvih modernih nacija, ali i liberalnih država (Dickerson i dr., 2009: 189-190). Takav liberalni nacionalizam svoj vrhunac doživljava u revolucionarnoj 1848. godini, no kasnije dolazi do preobražaja nacionalizma u militarističku i etatičku verziju i to ujedinjenjem Italije (1861.) i Njemačke (1871.) (Dickerson i dr., 2009: 190).

Dok je cilj liberalnog nacionalizma bio oslobođenje malih nacija od velikih sila, dotle je cilj novonastalog nacionalizma bilo agresivno širenje nacija i potlačivanje ugroženih skupina, prije svega stanovnika afričkih i azijskih kolonija te Židova (Dickerson i dr., 2009: 190).

Agresivni nacionalizam doživljava svoj vrhunac u dvama svjetskim ratovima, posebice u obliku fašizma koji na prvo mjesto stavlja talijansku državu i njenog vođu (tal. *duce*), Benita Mussolinija, a kasnije i u obliku nacionalsocijalizma odnosno nacizma pod vodstvom Adolfa Hitlera (Dickerson i dr., 2009: 191-192).

Uz liberalni, konzervativni i totalni (agresivni) nacionalizam, nacionalizam je prisutan i u obliku imperijalističkog odnosno nacionalizma kolonijalnih sila, antikolonijalnog koji se javlja kao reakcija na imperijalizam, pannacionalizam koji u fokus stavlja ideju nadnacionalnog ujedinjenja temeljenog na kulturnoj, etničkoj i povijesnoj bliskosti (primjerice panafrikanizam i panarabizam), birokratski ili socijalistički nacionalizam koji želi povezati nacije u jednu socijalističku nadnaciju i kozmopolitski nacionalizam koji ne niječe postojanje nacija, ali im ne pridaje toliku važnost kao drugi oblici nacionalizma te se dvoji je li to uopće oblik nacionalizma (Ravlić, 2003: 206-211).

2.3.5. Fašizam

Kao još jedna od reakcija na vrijednosti i ideje liberalizma, javlja se fašizam kao mješavina nacionalizma, autoritarizma i rasizma (Ravlić, 2003: 240).

Ima više razlikovnih elemenata od kojih su najvažniji antiracionalizam, revolucija kao sredstvo dolaska na vlast, borba (glorifikacija rata i nasilja), teror kao temeljna metoda vladavine,

zajednica kao najviša vrijednost, nejednakost i s njom povezan element kulta ličnosti vođe, rasizam i nacionalizam (Ravlić, 2003: 242-246).

Ovisno o zemlji u kojoj je nastao, možemo ga podijeliti na talijanski fašizam, nacizam, frankizam (Španjolska), ustaštvo (Nezavisna Država Hrvatska) te na neofašizam kao produkt modernog doba, a koji pronalazimo u raznim radikalno desnim strankama koje niječu fašizam, no imaju takva uvjerenja (Ravlić, 2003: 248-252).

2.3.6. Feminizam

Kao ideologija, feminizam je produkt modernog doba te se počinje oblikovati tek u drugoj polovici 20. stoljeća, a cilj joj je poboljšanje položaja žena te je usko vezan za ženski pokret (Ravlić, 2003: 272). Unatoč tome, svoje korijene feminizam vuče još iz razdoblja Francuske revolucije dok je feminizam 20. stoljeća takozvani *drugi val* (Dickerson i dr., 2009: 198-199).

Njegovi su ključni elementi rodna jednakost u svim poljima čovjekova života, spolna dominacija odnosno dokidanje iste te oslobođenje žene to jest vraćanje kontrole nad njenim tijelom i životom (Ravlić, 2003: 274-276).

Feminizam se može podijeliti na liberalni, marksistički te radikalni feminizam (Ravlić, 2003: 277-281).

Liberalni feminizam pojavljuje se još u 17. stoljeću i to u djelu „Obrana prava žena“ Mary Wollstonecraft koja je naučavala da žene imaju jednake intelektualne i moralne kapacitete kao i muškarci te bi zbog tog trebale imati i jednaka prava pred zakonom (Dickerson i dr., 2009: 199). Njezine ideje preuzeo je i razradio John Stuart Mill sa suprugom Harriet Taylor Mill u djelu „Podređenost žena“ (Dickerson i dr., 2009: 200).

Već u to doba djeluje sufražetski pokret koji zagovara potpunu jednakost žena pred zakonom te njihovo aktivno i pasivno biračko pravo (Dickerson i dr., 2009: 201).

Ideje feminizma naišle su na pozitivni odjek i među socijalistima, ponajprije u idejama socijalista utopista (Dickerson i dr., 2009: 203-204). Marx i Engels također pišu o takozvanom *ženskom pitanju* i promjeni koja se može dogoditi samo komunističkom revolucijom (Dickerson i dr.,

2009: 204). Komunistički režimi ozakonili su rastavu, kontrolu rađanja i abortus te uvelike transformirali društva koja su dotad imala veliki natalitet (Dickerson i dr., 2009: 205).

No, marksistički feminizam nije naišao na odobravanje Zapada koji je bio svjestan nemogućnosti režima da oslobodi žene rada i na poslu i u kućanstvu te nejednakosti (nijedna žena nikad nije bila na čelu komunističke države ili partije) (Dickerson i dr., 2009: 205).

Ostavština marksističkog feminizma jest radikalni feminizam koji radi odmak od marksizma i vidi povijest kao borbu između dviju seksualnih klasa, muškaraca i žena (Dickerson i dr., 2009: 206). Radikalni feminizam traži i totalni raskid s „tiranijom biološke obitelji“ (Dickerson i dr., 2009: 206).

2.3.7. Ekologizam

Kao i feminizam, i ekologizam kao ideologija nastaje tek u drugoj polovici 20. stoljeća te je prerastao u globalni pokret s vizijom svijeta kakav bi trebao biti i idejom o zaustavljanju štetnog čovjekova utjecaja na prirodu oko sebe (Ravlić, 2003: 310-313).

Središnji elementi ekologizma su ekologija kao znanstvena disciplina u sklopu biologije koja proučava odnos biljaka i životinja te njihove okoline te politička ekologija kao svijest o očuvanju prirode, holizam odnosno gledanje na svijet kao cjelinu koju treba očuvati u svim njenim aspektima, antiindustrijalizam koji jedini može dovesti do održivog razvoja i decentralizacija kao oslanjanje na lokalne zajednice umjesto velike i centralizirane države (Ravlić, 2003: 313-317).

Temeljni oblici mogu se podijeliti na konzervativni, pragmatični, ekosocijalizam ili socijalistički ekologizam, socijalnu ekologiju te dubinsku ekologiju (Ravlić, 2003: 318-321).

Konzervativni ekologizam pojavljuje se krajem 19. i početkom 20. stoljeća i to kao protuteža ubrzanom industrijalizmu, tehnologizmu, materijalizmu i urbanizmu, no i kao reakcija na prosvjetiteljstvo i racionalizam (Ravlić, 2003: 318). Obilježava ga i težnja za povratkom seoskom načinu života i ideje očuvanja prirodnog, kulturnog i socijalnog naslijeđa (Ravlić, 2003: 318).

Pragmatični ekologizam, znan i kao svjetlozeleni ekologizam, usredotočuje se na praktične načine osiguranja opstanka prirode kroz razne zelene politike, primjerice poreznu reformu (Ravlić, 2003: 319).

Na sličan način djeluje i ekosocijalizam koji pokušava spasiti plavi planet od propadanja putem uspostave socijalizma kao alternative kapitalističkom sustavu koji izrabljuje radnike i uništava Zemlju (Ravlić, 2003: 319).

Ideje socijalizma odnosno anarhizma kao njegovog podtipa slijede socijalni ekolozi koji žele utemeljiti harmonično ljudsko društvo dok je krajnji oblik radikalnog ekologizma dubinska ekologija koju većina ekološki osviještenih ljudi odbacuje zbog svog fundamentalizma (Ravlić, 2003: 320-322).

2.4. Politička fikcija

„Politika' je mala, ali vječna tema u svim žanrovima popularne kulture“ (van Zoonen, 2005: 107), tvrdi Liesbet van Zoonen koja se bavi upravo utjecajem politike na popularnu kulturu, ali i obratno.

Kao jedan od primjera prožimanja politike i popularne kulture navodi se slavna priča o Robinu Hoodu, odmetniku koji je krao od bogatih i dijelio siromašnima. No, nije samo redistribucija bogatstva i jaz između klasa odraz politike u fikcionalnom liku i radnji, već i to što se Hood obračunava s korumpiranim šerifom od Nottinghama, predstavnikom vlasti kojeg je na tu poziciju izabrao brat kralja Rikarda Lavljeg Srca koji se smatrao dobrim i poštenim vladarom (van Zoonen, 2005: 107).

Korumpiranost državnih službenika vječna je tema i zaokuplja maštu filmskih i televizijskih scenarista i u modernom dobu, a takvi narativi duguju svoju popularnost i znamenitom skandalu Watergate i filmu proizašlom iz nj, „Svi predsjednikovi ljudi“ (van Zoonen, 2005: 108).

No, nisu samo nedjela korumpiranih u središtu radnje, već i hrabra djela poštenih ljudi koji su se suprotstavili moćnicima kao što su u ovom slučaju novinari Bob Woodward i Carl Bernstein (van Zoonen, 2005: 108).

Širok je i raznolik raspon tema kojim se filmovi bave, kako i dolikuje pluralističkom društvu. No, je li film utjecao na društvo ili je on odraz društva? To se pak pita profesor Daniel P. Franklin u knjizi „Politics and Film: The Political Culture of Television and Movies“ te zaključuje – oboje (Franklin, 2016: 16).

Iako filmaši biraju što će snimiti, oni ovise o gledateljima, a komercijalni filmaši, žele li ostvariti profit, moraju držati se provjerenih formula (Franklin, 2016: 16).

Takav pristup stvara konzervativne, no ne nužno i politički konzervativne filmaše koji rade filmove za koje se predviđa da će naići na odaziv publike koja će biti voljna izdvojiti novac za kino-ulaznicu ili pak za pretplatu na *streaming* servis (Franklin, 2016: 17).

Dok je utjecaj publike na filmove nedovoljno istražen, osim tog da je ono što se publici sviđa jasan pokazatelj kakvi se filmovi trebaju praviti, valja se zapitati sljedeće – kakav je točno utjecaj filmova na publiku?

Na filmsku publiku, prema Franklinu, utječu tri oblika efekata:

- efekti prvog reda odnosno direktna veza između onog što gledamo i što činimo pa tako nasilje na filmu povećava našu toleranciju na nj i može prouzrokovati nasilje u stvarnom svijetu (primjerice kod djece)
- efekti drugog reda odnosno stvaranje svjetonazora prouzrokovano gledanjem, a koji utječe na našu percepciju svijeta u kojem živimo i naše ponašanje (ako gledamo isječke koji prikazuju mlade Afroamerikance kao nasilne, možemo početi gledati na sve Afroamerikance kao opasne i prijetnju društvu)
- efekti trećeg reda događaju se pak zbog medija koje koristimo, a koji mogu prouzrokovati atomizaciju društva odnosno manji broj socijalnih interakcija koji se događa zbog tog što gledamo medije (Franklin, 2016: 17-18).

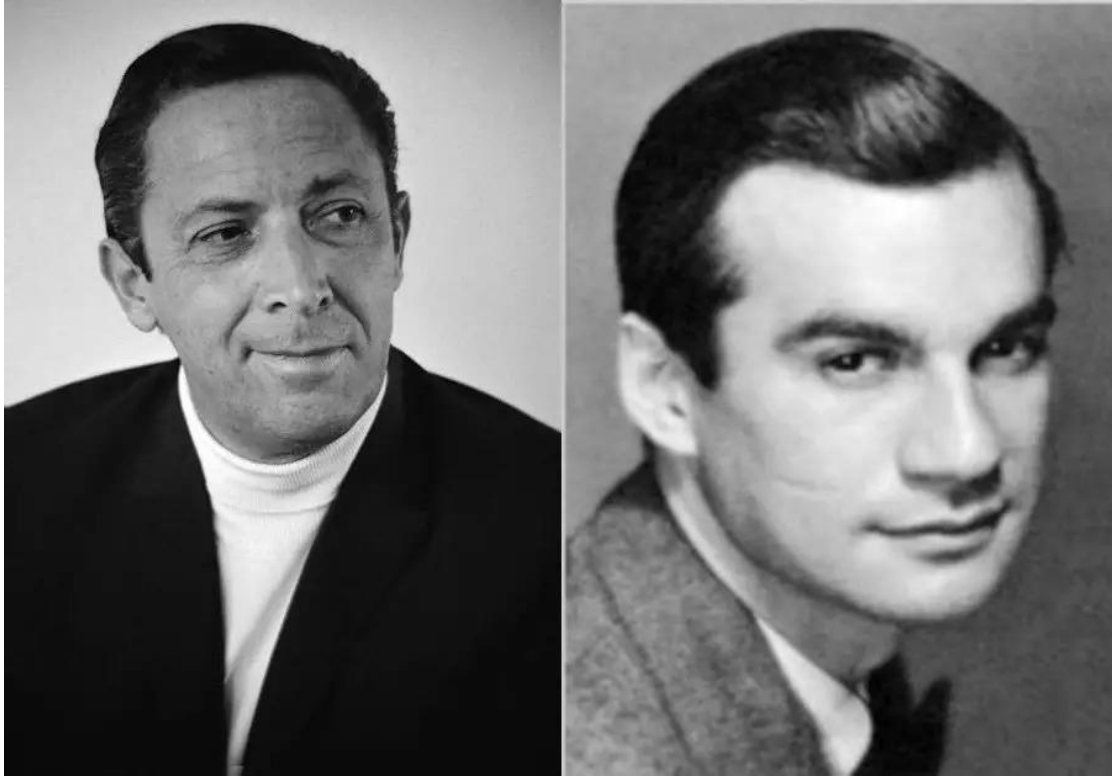
Utjecaj spomenutog nasilja s malih i velikih ekrana koje se prelijeva na svakodnevni život tema je mnogih istraživanja (Huesmann i Taylor, 2006; Anderson i dr., 2007; cit. prema Mulligan i Habel, 2012: 2), no nije jedino područje interesa znanstvenika koji se bave utjecajem fikcije na realnost. Tako postoje brojna istraživanja o utjecaju prikaza:

- seksualnog ponašanja na mlade (Eyal i drugi, 2007; Zhang i dr., 2008; cit. prema Mulligan i Habel, 2012: 2)
- pravosudnog sustava u kriminalističkim serijama s posebnim naglaskom na smrtnu kaznu (Mutz i Nir, 2010; cit. prema Mulligan i Habel, 2012: 3)
- stvarnih političara u filmovima (Davis i Davenport, 1997; cit. prema Mulligan i Habel, 2012: 3)
- socijalnih problema kao što je loša zdravstvena skrb u medicinskim dramama na percepciju političara (Holbrook i Hill, 2005; cit. prema Mulligan i Habel, 2012: 3)
- pobačaja te *framinga* tog pitanja i, posljedično, političkih stavova o nj (Mulligan i Habel, 2011; cit. prema Mulligan i Habel, 2012: 3) i drugim važnim pitanjima.

2.5. Batman

Trilogija Vitez tame koja predstavlja fokus ovog rada sastoji se od triju filmova u čijem je središtu lik Batmana odnosno Brucea Waynea.

Sam lik Batmana djelo je dvojice američkih stripovskih umjetnika, crtača Boba Kanea i scenarista Billa Fingera, koji su radili za izdavača DC Comics (Pearson i dr., 2015: 24). Batman se prvi puta pojavljuje u stripu Detective Comics, broj 27, pod nazivom „The Case of Chemical Syndicate“ i to davne 1939. godine (Daniels, 2004: 16-23).

Slika 1.: Tvorci Batmana, Bob Kane i Bill Finger

No. 27

64
PAGES
OF
ACTION!

MAY, 1939

Detective COMICS

10¢

STARTING THIS ISSUE:
THE AMAZING AND
UNIQUE ADVENTURES OF
THE BATMAN!

Slika 2.: Naslovnica prvog broja „Batmana“

Stvoren je po uzoru na nekoliko likova iz svijeta umjetnosti – od lika Šišmiša spisateljice Mary Roberts Reinhart i Zorroa iz filma „Znak Zorroa“ pa sve do stripovskog Fantoma, mušketira D'Artagnana iz pera Alexandrea Dumasa i slavnog detektiva Sherlocka Holmesa kojeg je osmislio Arthur Conan Doyle (Daniels, 2004: 16-23).

Dvije su karakteristike koje Batmana čine drukčijim od velike većine superheroja – on ne ubija i nema supermoći (Daniels, 2004: 29). Nedugo nakon stripovskog debija, on dobiva i svoju priču o porijeklu – rođen kao Bruce Wayne, sin milijardera Thomasa i Marthe, on uskoro ostaje bez roditelja koji bivaju ubijeni pred njegovim očima (Daniels, 2004: 29-35).

Četrdesetih godina prošlog stoljeća Batman započinje svoj streloviti uspon prema jednom od najpoznatijih fikcionalnih likova te se razvija galerija zlikovaca po kojoj je i danas poznat (Joker, Catwoman, Pingvin, Two-Face, Scarecrow, Riddler i drugi) (Daniels, 2004: 41-56).

Od tada pa do danas, Batman je ostavio trag u svijetu stripova, novinskih stripova, filmskih serijala („Batman“ i „Batman i Robin“), televizijskih serija („Batman“, „Gotham“), filmova, animiranih filmova i serija, grafičkih novela, videoigara i mnogim drugim granama umjetnosti (Pearson i dr., 2015: 10-13).

2.5.1. Batman u znanstvenoj zajednici

Njegova popularnost i utjecaj vidljiva je i u brojnim znanstvenim radovima koji se bave različitim aspektima priče o Vitezu tame.

Kao (super)herojski lik i antiheroj, Batman je proučavan kao primjer konstrukcije i dekonstrukcije modernog heroja (Yilmaz i Fundalar, 2022), razmatrao se i utjecaj koji su neki stripovski autori i njihovi politički stavovi imali na sam strip (Bein, 2020), pisalo se i o Bruceu Wayneu i njegovom mogućem PTSP-u (Williams, 2012), o takozvanom *Batmanovom efektu* odnosno korisnosti distanciranja i preuzimanja alter-ega u stresnim situacijama (White i dr., 2016), o razmjeni utjecaja između Batmana i njegovih publika u raznim medijima (Dantzler, 2009), proučavan je i utjecaj koji Batman ima na našu percepciju muževnosti i poželjnih

karakteristika muškaraca (Medrano, 2019), ali i njegovi moralni stavovi (Johnson, 2014), psihološka kompleksnost odnosa Batmana i Jokera (Amerongen-Kruisselbrink, 2020) pa čak i njegov način života i tjelesno zdravlje (Hubbard, 2022).

Vidljivo je da i čak 85 godina nakon svog nastanka, Batman nastavlja zaokupljati mnoge znanstvenike s različitih područja svog djelovanja, a na njega nisu ostali imuni ni politolozi koji su pisali o političkim stavovima Christophera Nolana, redatelja i koscenarista trilogije filmova Vitez tame (Russell, 2023), raznolikosti političkih ideologija koje možemo naći u Batmanovom svijetu, od Jokerova anarhizma do feminizma Batgirl (Picariello i dr., 2019), međunarodnim odnosima i politikama u svijetu superheroja (Campbell, 2022), Batmanu kao mogućem teroristu, tehnokratu i feudalnom gospodararu (DiPaolo, 2014), kulturalnim politikama (Fradley, 2013) i dr.

2.5.2. Žanrovsko određenje trilogije Vitez tame

Žanrovski gledano, trilogiju Vitez tame odnosno tri filma iz te franšize – „Batman: Početak“, „Vitez tame“ i „Vitez tame: Povratak“ – teško je odrediti upravo zbog njihove osobitosti.

U središtu radnje lik je superheroja Batmana što nas navodi na pomisao da je riječ o superherojskom filmu.

No, sam pojam „superherojski film“ jest fluidan i ne znači uvijek jedno te isto – dok je primjerice „Ant-Man“ spoj superherojskog filma i filma o krađi, dotle je „Deadpool“ parodija superherojskog žanra, a „Kapetan Amerika: Ratnik zime“ je istovremeno i superherojski film i triler o uroti (McSweeney, 2020: 24).

Slijedeći taksonomiju žanrova Roberta Stama, superherojski filmovi imaju dvije bitne odrednice – u središtu radnje je priča, najčešće o pojedincu ili skupini koje posjeduju sposobnosti koje se čine ili jesu herojske dok je druga temeljna karakteristika posuđivanje iz postojeće literature, najčešće stripova (McSweeney, 2020: 25).

Uz to, neke bitne odrednice superherojskih filmova nalazimo i u filmskoj franšizi koja je u fokusu ovog rada:

1. moći odnosno vještine koje heroja čine drukčijim od ostatka ljudi, a koje je stekao primjerice rigoroznim treningom
2. identitet odnosno ime koje je uzeo i simbol šišmiša koji služi utjerivanju straha u kriminalnom svijetu
3. misija koja u središte stavlja nesebičnost i rad za opće dobro, a ne vlastitu agendu (Batman se žrtvuje kako bi spasio Gotham od kriminala, a ne kako bi primjerice zavladao gradom)
4. heroj koji u ranoj dobi ostaje bez roditelja i koji je primoran sazreti sam
5. pravda i razrješenje situacije mogu se postići samo kroz nasilni sukob sa zlikovcem
6. težnja prema realizmu koja obilježava moderne superherojske filmove
7. klasična dilema koju pred heroja stavlja zlikovac, a koja se sastoji od tog da heroj mora birati koga će spasiti
8. superheroj odnosi pobjedu i
9. superheroj ne umire (McSweeney, 2020: 26-32).

Preliminarnom analizom utvrđeno je da osobitost trilogije leži u spoju sa žanrom koji se redovito naziva *film noir*, a čiji su elementi velikim dijelom zastupljeni u franšizi.

Film noir jest žanr koji:

- priča priču kroz nelinearne narative koji nerijetko uključuju *flashbackove* odnosno retrospekcije (vidi „Batman: Početak“)
- njegov protagonist je nerijetko moralno nesavršen i psihološki kompleksan lik (Bruce Waynea odnosno Batman) kojeg u njegovom nastojanju da otkrije zavjeru koja prijete gradu ne pogoni samo osjećaj herojstva, već i krivnja (tragična prošlost u kojoj nije mogao spasiti roditelje od metaka kriminalca)
- vizualni stil filma uključuje moderni američki ili europski grad koji vrvi kriminalom, a što Gotham odnosno Chicago i New York u kojima je sniman film svakako jest
- sadrži likove koji se uzalud bore protiv nasilja i kriminala koji obuzima njihov grad što se ogleda u uzaludnosti Harveyja Denta kojemu se bol ocrtava i na licu u obliku ožiljaka
- junak mora spasiti vanjsko kako bi spasio i unutarnje odnosno Batman mora spasiti svijet kako bi spasio i svoju dušu (Labuza, 2010: 38-40).

Upravo ono što se u literaturi naziva vanjski realizam vidljivo je i kod trilogije Vitez tame, počevši od samih likova koji ne posjeduju nadljudske moći pa do narativa koji je blizak klasičnom *filmu noir*, te je potrebno ispitati odražava li i, ako da, u kojoj mjeri svijet Batmana stvarnost u kojoj živimo.

Ako pak taj fikcionalni svijet odražava naš svijet, postoji mogućnost da će odražavati i političke ideologije koje su prisutne u svijetu današnjice.

2.6. Trilogija Vitez tame Christophera Nolana

Trilogiju Vitez tame čine filmovi „Batman: Početak“, „Vitez tame“ i „Vitez tame: Povratak“.

Radi se o trilogiji američkih superherojskih filmova nastalih u suradnji DC Comics i studija Warner Bros. koji je za potrebe ponovnog pokretanja sage o Maskiranom zaštitniku angažirao redatelja i scenarista Sir Christophera Nolana, dotad već poznatog po filmu „Memento“ iz 2003. godine (Variety, 2003). Od samog početka, Nolan je fasciniran Batmanom kao „najuvjerljivijim i najrealističnijim superherojem“ te vidi čovječnost i realizam kao središte priče koju namjerava režirati i napisati uz pomoć Davida S. Goyera koji je radio i kao stripovski scenarist (Graser i Dunkley, 2004).

2.6.1. „Batman: Početak“ – kratki sadržaj

Okosnica prvog filma je dvojaka – s jedne strane, film služi kako bi nas uveo u priču o porijeklu Batmana kakvu su je zamislili Kane i Finger, a s druge strane, film govori o Batmanovim početcima i njegovu sukobu s Ra's Al Ghulom, vođom terorističke organizacije znane kao Liga sjena.

Batman odnosno Bruce Wayne rođen je u bogatoj obitelji koju čine otac Thomas, liječnik, filantrop i nasljednik tvrtke Wayne Industries te njegova žena Martha. Obitelj živi u Gothamu, gradu razorenom korupcijom i kriminalom, no sami ne osjećaju posljedice sve dok jedne kobne noći ne susretnu Joea Chilla, sitnog kriminalca i lopova koji opljačka i ubija Thomasa i Marthu, no ostavlja mladog Brucea na životu. O njemu se počinje brinuti batler Alfred Pennyworth.

Nekoliko godina nakon tragičnog događaja koji mu je obilježio život, mladi Bruce odluči ubiti Chilla nakon što mu gradsko tužiteljstvo ponudi smanjenje kazne pristane li svjedočiti protiv Carminea Falconea, italoameričkog mafijaša i jednog od vladara grada iz sjene.

No, Chill biva ubijen po nalogu Falconea nakon čega razočarani Bruce u potrazi za smislom odlazi u svijet te napušta Gotham. Godinama luta svijetom da bi naposljetku svrhu i utočište pronašao u Ligi sjena koju vode tajanstveni Ra's Al Ghul te njegova desna ruka, Henri Ducard.

Ondje, Bruce uči vještine teatralnosti i prijevare, borilačke vještine i druge vještine koje će mu biti korisne u kasnijem radu. Ispostavlja se da je cilj Lige sjena uništenje Gothama što mladi princ Gothama nikako ne može prihvatiti i stoga se vraća u rodni grad, ostavivši Ducarda na životu nakon bitke u kojoj umire Ra's Al Ghul.

Bruce je svjestan da mora učiniti nešto sa svojim životom i, inspiriran padom u jamu šišmiša u djetinjstvu, odluči postati Čovjek-Šišmiš, zaštitnik Gothama i borac protiv kriminala koji uzima sve veći danak.

Uskoro saznaje za urotu u kojoj sudjeluju Falcone, doktor Jonathan Crane čiji je alias Scarecrow i Ducard, koji je stvarni vođa Lige sjena i pravi Ra's Al Ghul. Njihov cilj je uništiti grad tako što će u vodovod ispustiti otrovni plin koji u ljudima uzrokuje paničan strah, no u tome ih sprječava Batman koji ne ubija Ra's Al Ghula, ali ga pušta da umre u sudaru vlaka. Iako se nekoliko puta sukobio s policijom koja ga smatra vigilantom i nimalo drukčijim od ostalih kriminalaca, Batman pronalazi vjernog saveznika u policijskom detektivu Jimu Gordonu.

Upravo ga Gordon upozorava da njegov obračun s kriminalom nije ni blizu kraja te da u gradu postoji kriminalac koji na mjestu zločina ostavlja kartu s likom džokera.

Slika 3.: Ubojstvo Wayneovih

Slika 4.: Batman u letu

Slika 5.: Ducard i „Ra's Al Ghul“

Slika 6.: Scarecrow

Slika 7.: Carmine Falcone

2.6.2. „Vitez tame“ – kratki sadržaj

„Vitez tame“ je film iz 2008. godine, nastavak filma „Batman: Početak“.

Gordonovo upozorenje pokazuje se stvarnim i to dolaskom Jokera na scenu. On započinje svoj pohod pljačkanjem banke pod kontrolom gotamske mafije koja preko te i drugih banaka pere novac.

U isto vrijeme, Bruce Wayne i njegova tvrtka Wayne Industries pregovara o suradnji s Kinezom Lauom koji u tajnosti radi kao broker između kriminalnih skupina predvođenih Salvatoreom Maronijem, Gambolom i Čečenom. Joker dolazi na sastanak mafije i nudi im jednostavan prijedlog – on će ubiti Batmana, a oni će mu zauzvrat dati polovicu svog novca. Potom, saznajući za dogovor Laua i mafije, Batman odlazi u Hong Kong te otima Laua iz njegovog ureda i dovodi ga u Gotham.

Joker počinje nesmiljeni obračun s konkurentima u mafiji, ali i gradskim institucijama te ubija Gambola, sutkinju Surillo i policijskog povjerenika Loeba te pokušava ubiti Harveyja Denta,

okružnog tužitelja koji slovi kao jedan od najboljih ljudi koje Gotham može ponuditi i koji je dao uhititi preko pet stotina mafijaša.

Na pogrebnoj procesiji upriličenoj u čast povjerenika Loeba, Joker pokuša ubiti gradonačelnika Garciju, no to mu ne polazi za rukom. Ipak, on uspijeva ubiti Gordona te uskoro zahtijeva da Batman otkrije svoj identitet. Bruce je spreman to učiniti, no preduhitri ga Dent koji smatra da će tako lakše uhititi Jokera.

Batman uspijeva uhvatiti Jokera te se otkriva da je Gordon lažirao svoju smrt. Joker dolazi u policijsku stanicu i govori Batmanu da su Dent i Rachel Dawes, Bruceova prijateljica i Dentova djevojka, oteti i smješteni na dvije različite lokacije. Batman odlazi spasiti Rachel, a Gordon odlazi po Waynea, ne znajući da je Joker lagao oko toga gdje je tko. Rachel umire u eksploziji, a Dent ostaje bez polovice lica i biva smješten u bolnicu.

Joker bježi iz postaje, odvodi Laua i ubija ga, zajedno sa Čečenom. Uskoro Joker diže bolnicu u zrak te upriličuje svoj socijalni eksperiment – dva broda, jedan sa zatvorenicima, a drugi s običnim građanima, bit će dignuti u zrak ako jedan od njih prije ponoći ne digne drugi brod u zrak pomoću detonatora koje im je Joker ostavio. Nijedna skupina nije spremna ubiti drugu te se Joker sprema ubiti ih, no sprječava ga Batman te ga privodi pravdi.

No, Joker otkriva asa u rukavu – on je pretvorio Denta u Two-Facea, poremećenog zlikovca koji ubija ovisno o tome na koju stranu padne novčić. Dent je već ubio Maronija i jednog korumpiranog detektiva te se sprema ubiti Gordonovu obitelj. Batman ga nastoji spriječiti mirnim putem, no shvaća da ga mora ubiti te na kraju preuzima krivicu za njegove zločine kako stanovnici Gothama nikad ne bi saznali istinu o jednom od svojih najboljih stanovnika i kako mafijaši koje je on dao zatvoriti ne bi izašli na slobodu.

Batmana naposljetku lovi policija, no on im uspijeva pobjeći.

Slika 8.: Joker i njegova posjetnica

Slika 9.: Harvey Dent prije i poslije transformacije u Two-Facea

Slika 10.: Batman ispituje Jokera

2.6.3. „Vitez tame: Povratak“ – kratki sadržaj

„Vitez tame: Povratak“ američki je superherojski film objavljen 2012. godine te završno poglavlje sage o Vitezu tame.

Osam godina nakon što je preuzeo krivicu za Dentove zločine, Bruce Wayne se umirovio i živi povučeno, samotnjačkim životom u svojoj vili. Gotham nikad nije bio sigurniji, ponajviše zahvaljujući Dentovom zakonu koji je omogućio policiji obračun s organiziranim kriminalom.

No, pojavljuje se nova prijetnja u liku Banea, maskiranog plaćenika koji je zbog svojih radikalnih stavova izopćen iz Lige sjena.

Bane započinje svoj uspon napadajući burzu i uzrokujući financijski slom tvrtke Wayne Industries. Zatim uz pomoć Catwoman uspijeva dovesti Batmana u svoj brlog gdje ga brutalno prebija i potom prebacuje u Lazarovu jamu, zatvor iz kojeg je naizgled nemoguće pobjeći.

U Batmanovoj odsutnosti, Bane ubija gradonačelnika, zarobljava policajce ispod zemlje, organizira revoluciju u kojoj stradavaju bogati i moćni, uspostavlja prijeke sudove i drži grad pod opsadom i prijetnjom atomske bombe koju je prvotno razvila tvrtka Wayne Industries, no isključivo kao reaktor za dobivanje čiste energije.

Batman uspijeva pobjeći iz Lazarove jame i dolazi u Gotham te oslobađa zarobljene policajce. Uz njihovu pomoć te uz pomoć Catwoman, Batman uspijeva poraziti Banea, no Batman biva ranjen od strane Mirande Tate, kći Ra's Al Ghula koja se pretvarala da je bogata investitorica kako bi stekla uvid u Wayne Industries. Tate uskoro stradava, no ostaje prijetnja atomske bombe koju Batman rješava tako što se naizgled žrtvuje i baca ju iz svog vozila u more nedaleko Gothama. Jedan od policajaca, Blake, postaje Batmanov nasljednik i otkriva njegovu špilju.

Alfred, Bruceov batler i bliski suradnik, odlazi u Firencu gdje ugleda Brucea i Catwoman u restoranu.

Slika 10.: Baneov govor na stadionu

Slika 11.: Miranda Tate/Talia Al Ghul

3. Metodologija analize

Cilj istraživanja jest otkriti, koristeći metodu multimodalne kritičke analize diskursa, skrivaju li se u diskursu koji koriste različiti likovi – od samog Batmana pa do njegovih protivnika –

obilježja ideologija koje smo prethodno naveli (primjerice, vjere u ljudsku nesavršenost kao karakteristike konzervativizma ili slobode kao temeljnog načela liberalizma).

Istraživački problem koji pred nas stavlja ova filmska franšiza jest sljedeći – jesu li u diskursu likova prisutne karakteristike različitih ideologija i kojih točno?

Kako bismo otkrili prisutnost ideologija u diskursu, potrebno je upotrijebiti metodu kritičke analize diskursa koja svoje porijeklo vuče iz lingvistike te koja služi kako bi se kroz iscrpnu, detaljnu i sistematsku analizu otkrilo kako razni govornici i autori koriste različite značajke jezika kako bi stvorili značenje (Machin i Mayr, 2012: 1).

Temelji se na kritičkoj lingvistici, nastaloj u 70-im godinama prošlog stoljeća, a čijim se začetnicima smatraju Britanci Roger Fowler, Robert Hodge, Gunter Kress i Tony Trew koji su svoje znanje objedinili u knjizi koja je postala temeljna literatura za ovaj pristup – „Jezik i kontrola“ iz 1979. godine (Machin i Mayr, 2012: 2).

Upravo je ideološka kontrola ono što kritički lingvisti žele razotkriti analizirajući tekstove i govore te otkrivajući kako jezik i gramatika mogu biti korišteni kao instrumenti ideologije (Machin i Mayr, 2012: 2).

Prema Hodgeu i Kressu, pionirima ovog područja, jezik je dio društvene prakse te je „isprepleten s time kako se ponašamo i kako održavamo i reguliramo naša društva“ (Machin i Mayr, 2012: 2).

Kritička analiza diskursa posebnu pozornost pridaje konceptima *ideologije*, *moći* i *pristranosti* (Vrtič i Car, 2016: 148). Ideologija u tome služi kao polazišna točka jer se promoviranjem određene ideologije može na određen način prikazati i konstruirati društvo te tako prikazati odnosi moći u tom društvu (Vrtič i Car, 2016: 148). Pristranost je pak prisutna u načinu na koji se prikazuju oni *drugi* (najčešće se radi o manjinama i drugim potlačenim skupinama poput žena, migranata, nacionalnih, seksualnih manjina i drugih), ali i u tome prikazuju li se oni uopće odnosno šuti li se o *drugima* (Vrtič i Car, 2016: 148).

Upravo zbog tog što se bavi analizom odnosa moći u društvu, kritička analiza diskursa nije objektivna znanost te su znanstvenici koji se bave ovim pristupom većinom naklonjeni ideji da kritička analiza diskursa služi kao poticatelj pozitivnih promjena u društvu na način da razotkriva

primjerice rasizam i druge oblike negativnih društvenih pojava (Fairclough i Wodak, 1997: 258; cit. prema Machin i Mayr, 2012: 4).

Unatoč tome što neki ovakvu praksu drže nepoželjnom, svi su složni oko ideje da jezik oblikuje i da je oblikovan od strane društva te da se upravo u diskursu skrivaju odnosi moći koje je potrebno objelodaniti (Machin i Mayr, 2012: 4).

4. Rezultati

4.1. „Batman: Početak“ – Ra's Al Ghul kao religijski fundamentalist

Ovu analizu započet ćemo s prvim filmom iz trilogije, „Batman: Početak“.

Prilikom upoznavanja mladog Brucea Waynea s jednim od vođa Lige sjena, Henrijem Ducardom, Ducard izjavljuje sljedeće:

„Ovim svijetom vladaju tirani i korumpirani birokrati. Naš kodeks poštuje samo prirodni poredak stvari – nas ne ograničava njihovo licemjerje“.

Svijet kojim vlada korumpirana i licemjerna elita jedna je od središnjih ideja populističkih pokreta, no potrebno je daljnje razmatranje njihove retorike kako bi se potvrdila ova početna hipoteza po kojoj je Ra's Al Ghul i Liga sjena sljedbenici populističke ideologije.

Središte ove tajanstvene organizacije koju predvodi Ra's Al Ghul nalazi se u butanskom samostanu na obroncima Himalaje. Ondje, Ducard govori kako se Bruce mora odreći ovog svijeta kako bi pronašao vlastitu svrhu te mu u jednom trenutku objašnjava misiju Lige sjena.

„Tvoj otac nije razumio sile raspadanja – gradovi poput Gothama su u smrtnim mukama – kaotični, groteskni. Nema im spasa“.

Konačno, Ducard otkriva da im je cilj uništiti Gotham te da će drugi gradovi uslijediti nakon njega. „*Prirodna ravnoteža bit će vraćena*“, objašnjava Ducard bijesnom Bruceu. Iako naizgled nije određeno vode li se pripadnici Lige sjena ikakvom ideologijom, pojam „*prirodna ravnoteža stvari*“ može nas asocirati na jednu od metaideologija, religijski fundamentalizam.

Fundamentalizam općenito, ističe Zorko, jest ideologija koja polazi od „redefiniranja i ponovnog isticanja važnosti moralnih i religioznih vrijednosti u trenutku kad dođe do evidentnih promjena“ (Zorko, 2007: 75). Ono što čini religijski fundamentalizam posebno opasnim jest način na koji se želi spriječiti promjene u društvu, a koje nerijetko uključuju terorizam (Zorko, 2007: 76). Glavni cilj terorista jest pak stvoriti atmosferu straha i panike kako bi lakše postigli svoje ciljeve (Zorko, 2007: 77).

Upravo je to krajnja namjera Lige sjena i Ducarda/Ra's Al Ghula – posijati strah među narodom koordiniranim terorističkim napadima koji uključuju i ispuštanje otrovnog plina u gradski vodovod, a čiji je učinak povećanje straha u osobe zahvaćene plinom.

Svoju viziju svijeta Ra's Al Ghul ističe i prilikom posljednjeg obračuna s Batmanom u kojem mu objašnjava kako će „svijet u strahu gledati kako njegov najveći grad pada. Anarhija i kaos će se proširiti... čovječanstvo će se međusobno istrijebiti, vrste će biti uništene, a vratit će se prirodna ravnoteža. Planet će biti sačuvan za sve vrste“.

4.2. „Vitez tame“ – Joker kao anarhist

Iako započinje svoj streloviti uspon u svijetu podzemlja napadom na financijsku instituciju (*Gotham National Bank*), Joker nikako nije lijevi populist koji koristi pljačku banke kako bi primjerice ukazao na jaz između korumpirane i bogate elite i siromašnog puka. Na primjedbu upravitelja banke koji ističe da su nekad gradski kriminalci vjerovali u „čast“ i „poštovanje“ te koji ga pita vjeruje li on u išta, on odgovara da vjeruje da „sve što nas ne ubije čini nas... čudnijima“.

Svoj prijezir prema onima koji u šaci drže Gotham – neovisno jesu li to mafijaši, pravosuđe, policija, novinari i drugi – Joker pokazuje na različite načine. Nameće se kao neizabrani vođa najzloglasnijih gotamskih kriminalaca i tjera ih da se pokoravaju njegovim planovima za *novi* Gotham. Nakon što okružni tužitelj Harvey Dent naredi uhićenje čak 549 kriminalaca i optuži ih za njihove brojne zločine, Joker pokazuje svoje pravo lice i organizira ubojstvo sutkinje Surillo koja je predsjedavala suđenjem kriminalcima, ubojstvo policijskog povjerenika Loeba i pokušaj ubojstva Denta.

Pritom je zanimljivo na koji način on ubija sutkinju Surillo – nakon što joj podmetne kartu sa svojim likom i otiscima nje, Loeba i Denta, ona biva prebačena na drugu lokaciju te u autu pronalazi omotnicu na kojoj piše njena nova lokacija – „GORE“. Na to auto eksplodira te ona umire, a iz auta krenu izlaziti igraće karte s likom džokera, njegov zaštitni znak.

Joker, kao što mu i ime govori, voli zbijati šale, no njegove su *šale* bolesne i poremećene te usmjerene protiv glavnih društvenih institucija i pojedinaca koji ih predstavljaju, a koje istinski prezire i želi ih poniziti.

Među njih spada i njegov zakleti neprijatelj, maskirani osvetnik znan samo kao Batman. Znajući da on običnim građanima predstavlja „*simbol*“ da se ne moraju bojati takvih kao što je on, Joker otima Batmanove imitatore i okrutno ih ubija te snimku šalje masovnim medijima, prije svega televiziji. „*Želite li red u Gotham? Batman mora otići*“, poručuje Joker i tako poručuje kako on sebe vidi – kao protutežu Batmanu.

Daljnji primjeri potvrđuju takvo gledište i stvaraju sliku Jokera kao anarhističkog terorista.

On ne mari za gradske moćnike i bogataše na čelu s Bruceom Wayneom i za njihovu donatorsku večer u čast tužitelja Denta te nepozvan upada na zabavu i ondje gotovo ubija Batmana i pomoćnicu tužitelja, Rachel Dawes.

Na njegovu nepredvidljivost i anarhičnost Batmana upozorava i vjerni pomoćnik, batler Alfred Pennyworth koji mu pripovijeda priču o mjanmarskom banditu koji je krao dijamante i davao ih djeci te ga upozorava da se neke ljude ne može „*kupiti, prisiliti, urazumiti ili s njima pregovarati. Neki ljudi samo žele vidjeti svijet kako gori*“. Upravo to je temeljna razlika između Batmana i Jokera na što Batmana upozorava i Salvatore Maroni, jedan od Jokerovih mafijaških suradnika – „*...ti imaš pravila. Joker - on ih nema*“.

Čak i detalji kao što je zapaljeno vatrogasno vozilo kao primjer ironije i slogan „*Laughter is the best medicine*“/„*Smijeh je najbolji lijek*“ čije je prvo slovo promijenjeno u S tako da dobiva značenje „*Slaughter is the best medicine*“/„*Pokolj je najbolji lijek*“ pokazuju Jokerovu psihopatsku narav i poigravanje s uobičajenim i zdravorazumskim.

Znajući za Batmanov strogi moralni kodeks koji mu ne dopušta ubijanje, Joker ga svojim okrutnim i nesmiljenim zločinima želi navesti da pogazi to i da ga ubije („*Udari me. Hajde. Udari me*“).

Naposljetku, Joker biva uhićen te prilikom ispitivanja od strane Batmana tvrdi da ga ovaj „*nadopunjuje*“ te da će ga građani Gothama, kad im Batman više ne bude trebao, odbaciti poput „*gubavca*“. „*Njihov moral, njihov kodeks ponašanja... sve je to samo loša šala*“, tvrdi Joker te ga upozorava da „*kad zagusti, ti civilizirani ljudi... proždrijet će jedni druge*“. „*Jedini razumni način života u ovom svijetu jest živjeti bez pravila*“, smatra Joker i još jednom se pokazuje kao anarhist. Iako je u početku tražio polovicu novca koji je pripadao mafiji, Joker pokazuje da mu ništa na ovom svijetu ne predstavlja nešto u što treba vjerovati te spaljuje veliku hrpu novca na užas zaprepaštenih mafijaša.

Takozvani *problem kolica*, znameniti problem iz polja etike, našao je svoj put i u Jokerov pomračeni um u obliku njegovog obračuna s Colemanom Reeseom, računovođom koji je otkrio diskrepancije u poslovanju tvrtke Wayne Industries te zaključio da je Bruce Wayne zapravo Batman. Reese je odlučio da će na televiziji otkriti tko je Batman što je Jokera, koji Batmana vidi kao nekog tko unosi red u njegov nered i koji ga time zabavlja, natjeralo da ponudi građanima Gothama priliku da ubiju Reesea. U protivnom, on će dići u zrak jednu od gradskih bolnica.

Uvijek postoji opcija da Reese počini samoubojstvo, što je po Jokeru „*plemenito*“, no on to neće učiniti jer je „*odvjetnik*“ čime Joker još jednom pokazuje prijezir prema pravosuđu.

Iako se pokazao kao briljantni planer koji za svaku situaciju ima izlaz, Joker tvrdi da nije planer i da ga upravo to čini drukčijim od mafije, policije, pravosuđa i drugih. On vidi planove kao smetnju u uživanju u anarhiji i kaosu što se posebno ogleda u njegovom razgovoru s ranjenim Harveyjem Dentom.

„*Nitko ne paničari kad oni za koje očekujemo da će umrijeti umru. Nitko ne paničari kad stvari idu po planu, čak i kad je plan zastrašujuć. Ako kažem novinarima da će sutra jedan član bande biti upucan ili da će kamion pun vojnika biti raznesen, nitko ne paničari. Jer sve je to dio plana. No ako kažem da će jedan mali gradonačelnik umrijeti, svi polude! Uvedi malo anarhije, uznemiri postojeći poredak i sve postaje kaos. Ja sam agent kaosa. A znaš li što je ljepota kaosa? On je pravedan*“, tvrdi Joker.

Kao veliku završnicu svog poremećenog plana koji za cilj ima *uvesti* anarhiju, Joker upriličuje sociološki eksperiment u kojem suočava građane i zatvorenike koji se nalaze na odvojenim brodovima s izborom – ili će pomoću detonatora za suprotni brod dignuti ga u zrak ili će on dići u zrak oba broda. Batman se naposljetku obračunava s Jokerom i sprječava eksplozije brodova te ga Joker ponovno poziva da ga ubije, jednom i zauvijek. No, Batman to ne želi učiniti, čak ni nakon što mu Joker otkrije posljednji as iz rukava – on je taj koji je *pretvorio* Harveyja Denta u ubojicu i psihopata koji se sprema ubiti Gordona i njegovu obitelj.

Time je on, iako je izgubio slobodu, pobijedio u „*bitci za Gothamovu dušu*“.

4.3. „Vitez tame: Povratak“ – Bane kao lijevi populist i Talia Al Ghul kao religijska fundamentalistica

No, bitka za dušu Gothama nije završena jer se nakon osam godina u gradu pojavljuje nova prijetnja u obliku tajanstvenog maskiranog plaćenika znanog samo kao Bane.

Kao plaćenik, Bane je radio i za poduzetnika Johna Daggetta te je po njegovom nalogu izvršio vojni udar u Zapadnoj Africi, a sve s ciljem osiguravanja ruda za Daggettovu tvrtku. No, unatoč tome, jednom kad je Daggett ostvario ono za što ga je Bane trebao, ovaj ga okrutno ubija.

Osam godina nakon što je Batman preuzeo krivicu za Dentove zločine, Gotham proživljava obnovu i mir i to upravo zbog Dentovog zakona koji je omogućio policiji da se jednom za svagda obračunaju s organiziranim kriminalom.

Usprkos tome, Selina Kyle/Catwoman upozorava Brucea Waynea/Batmana da „*dolazi oluja (...) Vi i Vaši prijatelji (...) ćete se uskoro pitati kako ste mogli tako raskošno živjeti i ostaviti tako malo nama ostalima*“. Unatoč slomu kriminala, nešto buja ispod površine Gothama i uskoro se otkriva koliko je velik jaz između bogatih i siromašnih.

Upravo će taj jaz poslužiti Baneu koji započinje svoj napad na Gotham tako što sa svojim plaćenicima napada gotamsku burzu, simbol bogatstva i raskoši u kojoj žive najbogatiji stanovnici grada.

„Ovo je burza, ovdje nema ničega što bi mogao ukrasti..“, govori Baneu jedan od biznismena na što ga ovaj s prijezirom upita: „A zašto ste svi vi onda ovdje?“.

Sukob kapitalizma i Baneove antikapitalističke ideologije ogleda se i u njegovim riječima upućenim Daggettu koji ga upozorava da mu je platio *pravo malo bogatstvo* na što Bane primijeti: „*I to ti daje moć nada mnogom?*“.

Iako se njegova ideologija ne može jasno razaznati u početku, kasnije postaje sve očitije da bi Bane mogao biti lijevi populist. On nerijetko govori pomoću praznih označitelja („*pravda*“, prije svega), a spominje i „*narod*“ odnosno „*puk*“. Najavljujući „*sljedeću eru zapadne civilizacije*“, Bane pokreće niz terorističkih napada – od ubojstva gradonačelnika Garcije do koordiniranih eksplozija koje grad odsijecaju od ostatka svijeta. Pritom je vidljiv njegov prijezir prema postojećim institucijama – on ne mari niti za autoritet gradonačelnika niti za himnu koja svira netom prije napada.

„*Gothame, preuzmi kontrolu nad svojim gradom...*“, jedna je od njegovih poruka iz koje možemo iščitati nekoliko elemenata populizma. Prije svega, on izjednačava Gotham sa svojim stanovnicima, no ne sa svima – samo s onima koji moraju preuzeti kontrolu nad svojim gradom, a to je poštenu puk. Nasuprot njemu stoje elite koje su oduzele puku kontrolu nad gradom.

Kasnije, Bane govori kako je vrijeme da gradu konačno dođe „*oslobođenje*“ što je još jedan prazni označitelj. „*Mi ne dolazimo kao osvajači, već kao osloboditelji, kako bi vratili kontrolu nad gradom narodu*“, govori Bane okupljenoj svjetini te obećava narodu da će već sutradan preuzeti ono što im „*po pravu pripada*“.

Otkrivši da je Dent potkraj života postao zlikovac znan kao Two-Face, Bane oslobađa zatvorenike koji su ondje dospjeli zahvaljujući Dentovom zakonu. Tisuće zatvorenika napušta zatvor Blackgate, „*simbol potlačenosti*“ i pridružuju se Baneovoj revoluciji. „*Prihvaćate li ostavku svih tih lažljivaca?! Svih tih korumpiranih?!*“, govori Bane aludirajući još jednom na korumpiranost elita koje su sve do njegovog dolaska vladali Gothamom.

Konačno, Bane pokazuje da na njegovoj meti nisu samo *korumpirani*, već i *bogati* per se.

„*Moćnici će biti izbačeni iz svojih dekadentnih gnijezda... Izbačeni u hladni svijet koji smo mi ostali poznavali i trpjeli... Sudovi će biti sazvani... Plijen će biti podijeljen... Krv će biti*

prolivena...“, govori Bane te, što i govori, čini – uvodi prijeke sudove i politički motivirane procese na kojem je kazna već unaprijed odlučena, a čije su žrtve predstavnici institucija, bogati i moćni; njegovi poklonici izbacuju bogataše na ulicu i dijele plijen, a sve pod njegovim budnim okom. Egzekucije se izvršavaju javno, ondje gdje ih „*cijeli svijet može vidjeti*“, kako bi se jasno dalo do znanja da je Bane vladar ovog propalog grada-države.

U pozadini Baneove socijalne revolucije stoji Miranda Tate čiji je stvarni identitet Talia Al Ghul te je ona kći Ra's Al Ghula, Batmanovog neprijatelja iz filma „*Batman: Početak*“.

Iako, kao ni Bane, ne vjeruje u revoluciju, Talia se služi revolucijom i njenim posljedicama kako bi uništila Gotham i osvetila oca koji je poginuo u sukobu s Batmanom. Kao i Ra's, i Talia je fundamentalistkinja koja je, još dok se nije znalo da je ona Ra'sova kći, u razgovoru s Bruceom Wayneom otkrila da joj je cilj „*vratiti ravnotežu svijetu*“. Prirodni poredak stvari i ideja čovjekova povratka korijenima ključne su ideje Ra'sove ideologije koja, unatoč tome što nema istaknutog Boga odnosno bogove, dijeli puno sličnosti s religijskim fundamentalizmom.

Vrijedi istaknuti da je Bane zbog svojih ekstremnih stavova izbačen iz Lige sjena, no to je diskutabilno jer Talia objašnjava kako ga je njen otac izbacio ne zbog njegovih uvjerenja, već zbog tog što je služio kao stalni podsjetnik na smrt Talijine majke i nemogućnost Ra'sa da ju spasi iz pakla Lazarove jame, zatvora u kojem je bila zatočena.

4.4. Prema određenju Batmana

Trilogija Vitez tame jedna je od komercijalno i kritički najuspješnijih filmskih franšiza – ukupna zarada filmova na svjetskim kino-blagajnama iznosi zapanjujućih 2.4 milijardi dolara što svjedoči o popularnosti među publikom, ali i kritikom koja redovito stavlja trilogiju na mjesto na listu najboljih filmskih franšiza te filmove, posebice „*Vitez tame*“, na mjesto najboljih (superherojskih) filmova ikad napravljenih (Parrish, 2016).

U čemu je tajna tolike popularnosti i ima li to ikakve veze s političkim ideologijama koje, kao što smo i sami mogli vidjeti, nedvojbeno jesu prisutne u ovoj trilogiji filmova?

Prije svega, ključ uspjeha leži u realizmu i uvjerljivosti koju je redatelj Sir Christopher Nolan unio u franšizu (DiPaolo, 2011: 55). Mnogi obožavatelji Batmana jedva su dočekali ovog novog Batmana koji je ne samo blizak tradicionalnoj karakterizaciji Batmana na koju su navikli u stripovima, već i čiji je svijet, za razliku onog redatelja Tima Burtona i Joela Schumachera, daleko realističniji i uvjerljiviji te nalik našem svijetu (DiPaolo, 2011: 55).

No, iako je sam Batman relativno realističan lik koji obitava u istom takvom svijetu, nije eksplicitno dano do znanja kojom se ideologijom vodi, ako se uopće vodi ikakvom ideologijom.

4.4.1. Gotham kao slika SAD-a

Iako fiktivni grad, Gotham je smješten u moderne Sjedinjene Američke Države što se ogleda i u tome što će upravo američki predsjednik odbiti pregovore s teroristom Baneom i tako mu dati grad na milost i nemilost.

Kao takav, Gotham je alegorija za SAD u turbulentnom razdoblju nakon terorističkog napada kojeg je izvela islamistička skupina Al-Qaeda 11. rujna 2001. godine (DiPaolo, 2011: 51). Ne čudi stoga da je Nolan osjetio potrebu smjestiti *svog* Batmana u okruženje koje je moralno izopačeno, dekadentno, korumpirano i koje stoga izaziva bijes fundamentalista koje ga vide kao simbol kojeg treba uništiti (DiPaolo, 2011: 52).

Na čelu terorista koji sebe nazivaju Ligom sjena stoji zli Ra's Al Ghul (arap. *glava demona*) koji je u stripovima uvijek prikazivan kao muškarac arapskog porijekla, no njegov je etnicitet promijenjen za potrebe filma te ga glumi irski glumac Liam Neeson, čiju filmografiju obilježavaju uloge (anti)heroja – bilo stvarnih poput Oskara Schindlera iz filma „*Schindlerova lista*“, bilo fiktivnih kao što su Bryan Mills iz serijala „*96 sati*“.

Kao i Osama bin Laden, vođa Al-Qaede, i Ra's Al Ghul vidi SAD kao oličenje „dekadencije“, „korupcije“ i „nepravde“ (DiPaolo, 2011: 53). No, njegov fanatizam može se pronaći i u liku američkog terorista Timothyja McVeigha, odgovornog za bombaški napad u Oklahoma Cityju (DiPaolo, 2011: 54).

Ako je Ra's Al Ghul bin Laden, može li se zaključiti da je njegov žestoki protivnik i smrtni neprijatelj simbol američkog predsjednika Georgea W. Busha?

Slika 13.: Gotham iz zraka

4.4.2. Batman kao predsjednik George W. Bush?

Kako bi spriječio Ra'sa, ali i druge zlikovce kao što su Joker i Bane, Batman nerijetko krši građanske slobode u nadi da će osigurati mir (DiPaolo, 2011: 54).

Primjerice, Batman koristi kemijsko oružje odnosno otrovni plin kako bi iznudio informacije iz Scarecrowa, no on tu ne staje.

Tako u filmu „*Vitez tame*“ možemo vidjeti kako, unatoč tome što djeluje na strani *dobra*, Batman koristi usluge južnokorejskih krijumčara kako bi *de facto* oteo stranog državljanina, kriminalca Laua, iz Hong Konga. Potom, kako bi saznao pojedinosti Jokerova smrtonosnog plana, Batman muči mafijaša Maronija tako što ga baca s potencijalno ubojite visine, iako ne zna ima li ovaj informacije koje mu trebaju.

Ni zloglasne *napredne tehnike ispitivanja*, što je eufemizam za mučenje, nisu strane Batmanu koji ih primjenjuje kako bi od Jokera saznao gdje se nalaze oteți Dent i Dawes. Naposljetku, Batman u pogon stavlja naprednu tehnologiju koja mu omogućava neometano i, dakako, ilegalno špijuniranje milijuna građana Gothama u nadi da će osujetiti Jokera jednom zauvijek. Iako se zarekao da nikad neće ubiti nekoga, on je primoran ubiti Denta odnosno Two-Facea jer ne vidi drugi izlaz iz te situacije.

Upravo te odrednice – korištenje mučenja u ispitivanju zatvorenika i kršenje građanskih sloboda masovnom špijunažom – služe kako bi još bolje ilustrirale poveznicu između Batmana i Busha mlađeg koji je koristio tehnike mučenja vodom kako bi iznuđivao priznanja od islamističkih i drugih terorista u zaljevu Guantanamo (Brody, 2011) i koji je naredio špijunažu američkih građana unutar teritorija SAD-a kako bi se spriječili mogući teroristički napadi (Halperin, 2005).

Slika 14.: Lau pred policijskom postajom

4.4.3. Batman kao fašist?

Batman je fašist, tvrde neki kritičari, a što se po njima ogleda u njegovoj glorifikaciji rata i nasilja, borbi kao sredstvu i cilju kojem treba težiti te po tome što je on zaštitnik *statusa quo* koji to čini tako što se bori protiv bliskoistočnih fundamentalista, mentalnog bolesnika i anarhista te lijevo orijentiranog revolucionara koji se drznuo dirnuti u poredak, ali i u Batmanov neupitni status vođe (Filipowich, 2015).

No, ti argumenti utemeljeni su na neuvjerljivim tezama koje se mogu lako pobiti.

Prije svega, Batman ne vidi nasilje kao cilj i ne teži nasilju kao takvom niti ga veliča. Ono je za njega puko sredstvo postizanja plemenitog cilja – borbe protiv kriminala koji razara grad u kojem se rodio i odrastao. Poučen tragedijom u kojoj su njegovi roditelji pali pokošeni pred drškom pištolja kriminalca i sitnog lopova, Batman se zarekao da nikad neće ubiti te da neće koristiti oružje kako bi ostvario svoj cilj.

Zašto bi Batman štitio *status quo* odnosno postojeće stanje stvari koje je i dovelo do smrti njegovih roditelja i do toga da je Gotham na izdisaju? Kao i Joker, i on želi uznemiriti poredak, no to čini na drukčiji način – razotkrivajući zločine, predajući kriminalca pravdi i sprječavajući razaranje grada.

Iako autor tvrdi da se Batman obračunava s neprijateljima zbog njihovih karakteristika, on ne bira svoje protivnike po nacionalnoj i rasnoj osnovi ili po njihovim političkim uvjerenjima, već prije svega po njihovim namjerama odnosno planovima koji uvijek za cilj imaju razaranje Gothama uz goleme ljudske žrtve.

Naposljetku, Batman nema neupitni status autoritarnog vođe nalik Benitu Mussoliniju u fašističkoj Italiji, Adolfu Hitleru u nacističkoj Njemačkoj i drugim fašističkim vođama.

Od samog početka, mnogi ga propitkuju te su nepovjerljivi prema nekom tko tvrdi da djeluje na strani zakona, no tko nije predstavnik zakona odnosno policajac. Nazivaju ga „odmetnikom“, „vigilantom“, „čovjekom u kostimu“ i time mu niječu autoritet kao, prema nekima, nedvojbenom gospodararu Gothama. On je u stalnom sukobu s policijom (izuzev Gordona) i

pravosuđem koje ga progoni jednako, ako ne i više, kao druge kriminalce te ga tako i tretira, šaljući pse na njega.

Pritom valja istaknuti da sam Bruce Wayne, kao čovjek koji raspolaže ogromnom moći, utjecajem i novcem, to ne koristi kako bi primjerice bio *kingmaker* odnosno držao gradonačelnika i gradsku vlast u šaci. On se ne miješa u demokratski proces i ne sudjeluje na izborima kao mogući kandidat za političkog predstavnika, iako bi mogao dobiti na popularnosti među građanima zbog svog i ugleda svoje obitelji koja se diči filantropskim radom.

Čak i u trenutku kad bi mogao otkriti svoj tajni identitet i preuzeti zasluge za uništavanje atomske bombe koja je prijetila Gothamu, Bruce Wayne/Batman to ne čini i ne nameće svoju volju građanima, već se žrtvuje za njih kao Batman i živi mirnim, povučenim životom kao Bruce Wayne.

4.4.5. Batman kao republikanski princ?

Unatoč tome što gradom *de facto* vladaju organizirane kriminalne skupine na čijem su platnom popisu i pripadnici policije, pravosuđa, gradske uprave i novinari, Gotham je *de iure* demokracija na čijem je čelu gradonačelnik izabran voljom naroda. No, Gotham je i posrnuli grad, grad u kojem demokratske institucije očito ne funkcioniraju. Mladi Bruce Wayne, gotamski princ, zatiče svoj grad u još gore stanju nego što ga je ostavio prije svog putovanja te, unatoč svom nemjerljivom utjecaju, moći i novcu, on ne želi prevrat koji bi omogućio vlast nad Gothamom.

Neki autori ističu da bi upravo Niccolo Machiavelli, talijanski politički teoretičar, mogao objasniti zašto Bruce to ne čini (Spanakos, 2019: 91).

Kao i Gotham, i Firenca u doba Machiavellija bio je posrnuli, korumpirani grad kojem je očajnički trebao netko tko će ga povesti u svijetlu budućnost (Spanakos, 2019: 91). I dok je Gotham tu figuru našao u Batmanu, Firenca ju pronalazi u liku republikanskog princa, figure koju je Machiavelli podrobno opisao u svom znamenitom djelu „Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija“ (Spanakos, 2019: 92).

Machiavelli inzistira na potrebi za snažnim vođom, *nadmoćnom silom* koja će slijediti ideale koji su u prošlosti pokazali antički Rim koji je imao instituciju diktatora i Grčka koja je imala tiranske vladare (Spanakos, 2019: 92-93). Dok su diktatori bili vođe koje je rimski Senat izabrao kako bi uspostavio red u vremenima krize, tirani su bili neizabrani vladari koji su činili ono što je bilo potrebno prema Machiavelliju – eliminirali su pripadnike elite i vršili redistribuciju bogatstva (Spanakos, 2019: 93).

Jedna od najvažnijih scena u filmu „Vitez tame“ prikazuje razgovor za večerom u kojem sudjeluju Bruce Wayne, tužitelj Harvey Dent, njegova pomoćnica i djevojka Rachel Dawes te Nataša, ruska primabalerina koja je u Bruceovoj pratnji. Kako razgovor teče, neizbježno je da se ne spomene gotamski princ noći, Batman.

Kao strankinja, Nataša ne razumije kakav je to grad koji je svog idola pronašao u maskiranom osvetniku. Primjećuje i da Gotham treba heroje kakav je Dent – „*izabrane službenike, a ne nekog tko misli da je iznad zakona*“. Prikrivajući svoj alter-ego, i Bruce se uključuje u raspravu te se retorički upita – tko je izabrao Batmana?

Dent mu odgovara da su ga izabrali pasivni građani, građani koji nisu ništa učinili kako bi iskorijenili kriminal iz grada te iznosi svoje viđenje rimskih diktatora: „*Kad bi njihovi neprijatelji bili pred vratima, Rimljani bi privremeno ukinuli demokraciju i zadužili jednog čovjeka koji bi štitio grad. To nije bilo smatrano čašću, već javnom službom*“.

Rachel mu potom objašnjava da je posljednji diktator bio upravo Gaj Julije Cezar, rimski vojskovođa koji se nikad nije odrekao te moći.

Bi li i Batman mogao učiniti isto kad bi uistinu imao podršku naroda?

Konačno, Bruce zaključuje raspravu izražavanjem svoje podrške Dentu te obećanjem da će mu prirediti donatorsku večer kako bi mu osigurao sredstva za kampanju te se tako još jednom potvrđuje da Batmanovim svijetom ustvari vladaju moćni i bogati, a ne volja naroda izražena na izborima odnosno da moćnici svoje interese mogu ostvarivati i preko demokratski izabranih predstavnika. Bruce Wayne ne traži nikakve usluge od Denta u zamjenu za podršku to jest ne podmićuje ga, no time svakako kupuje njegovu naklonost.

Republikanski princ kako ga definira Machiavelli je više od običnog građanina, no on nije tipični princ u smislu da je jedini vladar, već tu vlast dijeli s drugim prinčevima (Spanakos, 2019: 94). Kao primjer toga kad je Batman bio poput republikanskog princa, autor navodi znamenite radove stripovskog scenarista Franka Millera, „Batman: Godina prva“ te „Povratak Viteza tame“ (Spanakos, 2019: 95).

U prvom stripovskom serijalu Batman u svojoj prvoj godini djelovanja mora spriječiti izabranog gradonačelnika i njegovu kabalu potpomognutu korumpiranim policajcima od potpune prevlasti nad Gothamom, dok u drugom serijalu Batman mora spasiti grad od stanja u kojem bande efektivno upravljaju gradom dok je vlast nemoćna (Spanakos, 2019: 96-99).

Slika 15.: Bruce Wayne, Nataša, Rachel Dawes i Harvey Dent

4.4.6. Batman kao zaštitnik angloameričkog liberalizma?

No, primjere za takvo djelovanje Batmana ne pronalazimo u trilogiji Vitez tame. Štoviše, Batman je nerijetko optužen kao čuvar *statusa quo* koji, unatoč tome što se povremeno sukobljava s postojećim poretkom, ipak ga želi očuvati (Russell, 2022: 3). Posebno se to ogleda u posljednjem poglavlju sage o Vitezu tame, filmu „Vitez tame: Povratak“ u kojem Batman postaje ne samo zaštitnik Gothama, već i angloameričkog liberalnog poretka kao takvog (Russell, 2022: 1).

Kao glavni zlikovac filma, Bane je od samog početka pozicioniran kao neprijatelj Sjedinjenih Država i njenih institucija.

Kako bi lažirao smrt ruskog nuklearnog fizičara, doktora Leonida Pavela, Bane otima i uništava američki vojni zrakoplov koji je dotad bio stavljen na raspolaganje CIA-i. Netom prije pada aviona, agent CIA-e pita se zašto jedan od Baneovih suradnika ne progovara čak ni pod prijetnjom smrću, ne shvaćajući što Bane i njegova obnovljena Liga sjena predstavljaju – alternativu liberalizmu koji u prvi plan stavlja individuu (Russell, 2022: 2).

Bane i njegovi ljudi kao jedini cilj imaju svoju misiju razaranja Gothama i spremni su žrtvovati se i pokazati da njihovi životi ne vrijede u onolikoj mjeri u kojoj vrijedi njihova misija što vidimo i na primjeru plaćenika koji pristaje žrtvovati se kako bi zavarao Amerikance.

Kao što smo naveli prije, Bane je lijevi populist iza kojeg se skriva ideologija fundamentalizma. Upravo je taj lijevi populizam, koji posebice dolazi do izražaja u njegovim govorima na razorenom stadionu („*Gothame, preuzmi kontrolu nad svojim gradom*“) i ispred zatvora Blackgate, „*simbola potlačenosti*“, naveo neke komentatore, poput neokonzervativaca Johna Podhoretza i Bena Shapira, da vide Banea kao radikalnu verziju pokreta Occupy Wall Street (Podhoretz, 2012; Shapiro, 2012).

Shapiro, istaknuti predstavnik novog vala konzervativnih političkih komentatora, najveću prijetnju demokraciji vidi u lijevom autoritarizmu koji izvire iz kontrole ljevice nad sveučilištima, korporacijama, novinarstvom i, što je za ovaj rad posebno zanimljivo, nad Hollywoodom odnosno američkom filmskom industrijom (Chait, 2021).

Stoga nas može iznenaditi njegova recenzija filma „Vitez tame: Povratak“ kojeg Shapiro vidi kao „najkonzervativnijeg filma ikad napravljenog“, a što se posebno ogleda u nekoliko točaka:

- film funkcionira kao „oda tradicionalnom kapitalizmu“ te kritika OWS-a i komunizma
- kritizira se ljevičarski populizam kojeg personificira i bivši predsjednik, demokrat Barack Obama
- konzervativni stavovi scenarista vide se i u obrani strogih politika prema kriminalu odnosno u tome što liberalne politike dovode do puštanja kriminalaca na slobodu i uništenja grada

- odnos prema bogatstvu koje nije inherentno zlo, kako to tvrdi ljevica, već je sredstvo koje može biti i dobro (Batman) i loše (Bane)
- stav prema oružju – Catwoman ne preže od korištenja oružja što je po Shapiru, a i mnogim drugim konzervativcima, vrlina
- zelena energija koja postaje izvor zla
- shvaćanje ljudi kao moralno nesavršenih i ograničenih bića, a koje je u srži konzervativizma (Shapiro, 2012).

Takvo iščitavanje poruka filma nije nužno istinito te se vrijedi zapitati što o političnosti filma kaže njegov redatelj, Christopher Nolan.

Nolan govori kako sam film nije „političan“, već da je prije svega film o „iskonskim strahovima“ i da, unatoč tome što je u to vrijeme bio prisutan pokret OWS, namjera autora nije bila stvoriti film koji bi se mogao okarakterizirati kao političan, nego kao film o „slomu društva“ (Shone, 2020: 252, cit. prema Russell, 2022: 3).

No Nolan vidi Batmana i kao onog koji stoji nasuprot revolucionarnom zanosu Banea i njegovih poklonika te, sukladno tome, kao zaštitnika postojećeg poretka (Russell, 2022: 3-4).

Slika 16.: Bane predvodi narod

4.4.7. Batman kao postmoderni ili moderni heroj?

I dok mnogi komentatori vide to kao reakcionarni stav odnosno vide Batmana kao čuvara kapitalističkog poretka i angloameričke liberalne demokracije kao najmanje lošeg od svih sustava (Russell, 2022: 14), mi držimo da Batman sam po sebi nema ideologiju kojom se vodi, već pri tom radi iskorak i na prvo mjesto stavlja dobrobit građana.

Kao moralno nesavršen protagonist koji nerijetko krši zakon (primjerice kroz mučenje Jokera, Scarecrowa i Maronija; otmicu Laua, masovnu špijunažu), Batman je, prema mišljenju autora ovog rada, moderni heroj. No, kako bi mogli definirati modernog heroja, potrebno je sagledati trilogiju koja Batmana konstruira i dekonstruira kao postmodernog heroja te ga u konačnici pozicionira kao modernog heroja, lišenog ideologije.

Što je to što obilježava postmoderne heroje?

Prije svega, postmoderni heroji rezultat su vremena u kojem nastaju, a koje je obilježeno krizom moderniteta u 30-im i 40-im godinama 20. stoljeća, u osvit Drugog svjetskog rata (Yilmaz i Fundalar, 2022: 2). Takvi heroji svoje porijeklo vuku i od antičkih heroja i mitova izgrađenih oko njih te u konačnici predstavljaju moderne mitove (Saunders, 2011: 142, cit. prema Yilmaz i Fundalar, 2022: 2).

Spomenuti stripovski scenarist Frank Miller jedan je od onih koji je stubokom revolucionizirao svijet Batmana i pretvorio ga u postmodernog heroja kakvim ga znamo i danas, a što je kasnije nastavio i Christopher Nolan s trilogijom Vitez tame (Yilmaz i Fundalar, 2022: 2). Superheroji postmoderne nerijetko su suočeni s kompleksnim etičkim i političkim pitanjima s kakvima se njihovi prethodnici nisu suočavali (Crocì, 2016).

Uzimajući u obzir da je jedno od obilježja postmodernosti opiranje metanarativima u koje spadaju i herojske priče, može se tvrditi da se u postmodernim superherojskim pričama propituje samo herojstvo kao takvo te pitanja istine i pravde na koje se nerijetko gleda kao na isprazne pojmove (Alsford, 2006: 22; cit. prema Yilmaz i Fundalar, 2022: 2).

U tom je smislu posebno zanimljiva trilogija Vitez tame koja prikazuje sukob između modernog herojstva i postmodernog svijeta koji na herojstvo gleda kao na nešto nepoželjno (Yilmaz i Fundalar, 2022: 2-3).

Cijelu trilogiju može se promatrati kroz prizmu Batmanovog legitimiteta odnosno nedostatka istog. Tako u već prije spomenutoj sceni razgovora Denta, Dawes, Waynea i Nataše vidimo kako Dent tvrdi da legitimitet polazi od toga je li vlast dobra te tvrdi da je Batman dobar vladar (Berger, 2019: 58). No, to mu ne daje legitimitet koji, prema Nataši, polazi od demokratskog izbora građana Gothama (Berger, 2019: 58).

No, može li se vjerovati građanima?

Jedan autor tvrdi da problemi Gothama ne proizlaze samo iz kriminala koji vlada gradom, nego i iz krhkosti odnosa između građana, vidljivih na primjeru Jokerove pljačke banke u kojoj kriminalci izdaju i ubijaju svoje suradnike jednog po jednog, Jokerovog regrutiranja Gambolovih ljudi te lova na Colemana Reesea (Berger, 2019: 59).

Dok se Marvelovi superheroji, koje personificiraju Osvetnici, bore s vanjskim prijetnjama u obliku vanzemaljca Thanosa i sličnih stvorenja, Batman se mora suočiti s unutarnjom prijetnjom koju utjelovljuju njegovi protivnici, prije svega Ra's Al Ghul, Joker i Bane (Berger, 2019: 59-60).

Sva tri zlikovca nerijetko pronalaze suradnike među građanima Gothama – Ra's Al Ghul među mafijom na čelu s Carmineom Falconeom i Scarecrowom, Joker među koalicijom mafijaša, korumpiranim pripadnicima policije i bivšim zatvorenicima mentalne ustanove Arkham, a Bane među marginaliziranim i siromašnima, biznismenom Johnom Daggettom i zatvorenicima iz Blackgatea.

Slika 17.: Galerija zlikovaca

Korupcija je posebno raširena među onima koji bi trebali raditi na iskorjenjivanju iste – od Falconeovih ljudi u filmu „Batman: Početak“ pa do Maronijevih ljudi, detektiva Burkea i Ramirez u filmu „Vitez tame“ pa čak, na neki način, i do Jima Gordona koji je, kako bi učvrstio vjeru građana u dobro, ponudio im „*lažnog idola*“ u obliku Harveyja Denta i zataškao njegovo pretvaranje u psihopata i ubojicu znanog kao Two-Face.

Upravo je postupanje policije bitno za razumijevanje Batmanove uloge kao vigilanta jer, kao što vidimo, korumpiranost i propadanje Gothama ne izvire iz zakona, već iz tog tko provodi zakon (Dumsday, 2009: 58-59, cit. prema Yilmaz i Fundalar, 2022: 3).

I dok Batmanovi kritičari, ali i on sam, vide Batmana kao onog koji štiti *status quo*, držimo da je upravo on taj koji donosi zakon u Gotham, na taj način konstituirajući novi poredak i novo stanje stvari (Berger, 2019: 63). Poput Hobbesova Levijatana koji je reprezentacija političke moći koja izvire odozgo, a ne odozdo, i Batman funkcionira kao simbol koji izaziva reakcije svih onih koji su mu na neki način podređeni (Berger, 2019: 63).

O tome u jednom trenutku mladom Bruceu Wayneu govori njegov učitelj, Ducard/Ra's Al Ghul: „(...) *moraš biti više od čovjeka u umovima svojih protivnika*“. Po povratku u Gotham, nakon razlaza s Ducardom, Bruce postaje Čovjek-Šišmiš, simbol straha i trepeta među kriminalcima

koji ga vide kao *utvaru* i *demonu* koji je više od običnog čovjeka u kostimu. Sam Bruce vidi sebe kao onog tko je iznad policajaca jer ne mora slijediti pravila i kao onog tko služi pravdi, a ne zakonima jer, dok zakon može biti nepravedan, pravda to ne može biti. Policajci ga pak od samog početka vide kao vigilanta koji provodi vlastite zakone u „*njihovom gradu*“, a običnim građanima on uskoro postaje simbol nade i spasenja Gothama od zla i korupcije.

No, iako je postao spasitelj Gothama, on nije uspio spasiti sebe te je njegov alter-ego posve preuzeo kontrolu, onemogućavajući mu normalan život – Bruce čitave noći provodi u borbi protiv kriminala, iscrpljen je po danu, ne sudjeluje u upravljanju Wayne Industries, nema suprugu, djecu ni bilo kakav socijalni život, a jedino društvo čini mu batler Alfred. Uz to, Batman se počinje skrivati pod maskom Brucea Waynea (Yilmaz i Fundalar, 2022: 4), a što je vidljivo i u njegovom razgovoru sa Selinom Kyle/Catwoman koja ga pita koja je njegova maska na kostimiranoj zabavi na što on odgovara da se prerušio u Brucea Waynea.

„Svaki heroj je onoliko dobar koliko i njegov zlikovac“, kaže stara izreka, a Batman je svog pronašao u liku Jokera koji je pravi primjer postmodernog zlikovca.

Batman je na kraju filma „Batman: Početak“ formiran kao postmoderni heroj koji se, unatoč preprekama s kojima se susreće, pokušava učiniti racionalnu i „pravu“ stvar (Yilmaz i Fundalar, 2022: 4). Joker je pak suprotstavljen liku Batmana kao agent kaosa, netko tko na prvi pogled djeluje bez plana i cilja (Yilmaz i Fundalar, 2022: 4).

Pritom nam dublja analiza Jokerovih poteza otkriva da se radi o vrhunskom strategu koji ništa ne ostavlja slučaju i koji je tek samoproklamirani agent kaosa dok ustvari ima jasan cilj – stvoriti propali grad-državu sa sobom na čelu.

Joker isprva želi dobiti naklonost mafijaša, no ne na način koji su to oni zamislili – ubojstvom Batmana – već ucjenom i prijetnjama te organizira pljačku banke u vlasništvu mafije. Na taj način on se domogao dovoljno novca da osigura poslušnost bivših zatvorenika i drugih kriminalaca koji počinju raditi za njega, a svoj uspon na vrh kriminalnog podzemlja on shvaća kao poslovni pothvat („*Naša je operacija malena, ali postoji veliki potencijal za agresivnu ekspanziju*“).

Iako sam za sebe govori da je lud, ipak postoji metoda u tom *ludilu* – on se koordiniranim ubojstvima koja su isplanirana do najsitnijeg detalja rješava svakog koga vidi kao konkurenciju – od policije i pravosuđa do izdajnika koji nisu po njegovom ukusu.

Zanimljivo je i da sam Nolan lišava gledatelja prikaza Jokerove priče o porijeklu koja se u stripovima razlikuje od autora do autora, no od kojih je najpoznatija verzija strip „Ubojita šala“ u kojoj je Joker prikazan kao propali *stand-up* komičar koji tijekom jedne pljačke upada u bazen s otrovnim kemikalijama i to usred okršaja s Batmanom (Yilmaz i Fundalar, 2022: 5).

Nolan pak nikad ne daje Jokeru priču o porijeklu, iako postoje teorije koje ga vide kao bivšeg vojnika koji posjeduje veliko znanje o borbi s hladnim i vatrenim oružjem te je stručnjak za eksplozive, a koji je svoje ožiljke i poznati *vječni osmijeh* zaradio upravo u jednom od brojnih ratova u kojima je sudjelovala američka vojska (Leite, 2022). On je razočaran u sustav koji ga je, kao i mnoge druge veterane, napustio te je krenuo u svoj osvetnički pohod kako bi se obračunao sa svima koje smatra odgovornima (Leite, 2022).

Daljnji dokazi idu u prilog teoriji po kojoj je Joker ne samo bivši vojnik, već i stručnjak za mučenje zarobljenika („*Nikad ne započinji udarcem u glavu, žrtve postanu dezorijentirane*“) i pripadnik specijalnih jedinica koje su sudjelovale u tajnim misijama zbog čije važnosti ne postoje njihovi dosjei (Gordon govori o tome kako se Jokera ne može identificirati ni po DNK-u ni po licu) (Leite, 2022).

Sjena sumnje oko Jokerova identiteta tjera Batmana da se suoči sa zločincem kojeg ne razumije te kojeg stoga ne može kontrolirati, kao što mu govori i Alfred koji mu govori priču o mjanmarskom banditu koji se mogao spriječiti jedino uništenjem što, dakako, ide protiv Batmanova pravila o neubijanju (Kolenic, 2009: 1028, cit. prema Yilmaz i Fundalar, 2022: 5). Istovremeno, publika koja gleda film „Vitez tame“ suočena je s nemogućnošću razumijevanja Jokera i njegovih postupaka, a time i s nemogućnošću razumijevanja sama sebe (Yilmaz i Fundalar, 2022: 5). „*Ludilo je kao gravitacija... sve što trebaš jest mali poguranac*“, govori Joker podsjećajući nas na stalnu ljudsku borbu između normalnosti i ludila koje se skriva duboko u našoj podsvijesti, a koje moramo spriječiti da izađe na površinu (Yilmaz i Fundalar, 2022: 5).

Slika 18.: Jokerovi posljednji trenutki

Neki autori, poput spomenutog Kolenica, vide Jokerovu antiracionalnost kao odgovor na Batmanovu racionalnost, kao što je i sam postmodernizam odgovor na strahote modernizma (Kolenic, 2009: 1031, cit. prema Yilmaz i Fundalar, 2022: 6). U sceni smještenoj u Općoj bolnici vidimo kako Joker uvjerava Denta da je kaos prirodan, pošten i lijep te mu nudi predokus kaosa koji jedini osigurava pravednost (Kolenic, 2009: 1031, cit. prema Yilmaz i Fundalar, 2022: 6).

Bitka za Gothamovu dušu ne prestaje s hvatanjem Jokera niti pogibijom Harveyja Denta te se nastavlja s dolaskom Banea kao onog tko pokazuje posljedice Gordonovih i Batmanovih djela.

Baneova revolucija urušava Gotham i pretvara ga u propali grad-državu, pokazujući krhkost poretka koji, ni uz najbolju Batmanovu volju, ne može opstati (Yilmaz i Fundalar, 2022: 8). Tek kada Batman „umre“, poredak se može obnoviti, tvrde autori Yilmaz i Fundalar (Yilmaz i Fundalar, 2022: 8).

No, iako Batman simbolički umire, nismo sigurni je li se poredak obnovio i na koji način.

Je li John Blake dorastao biti novi superheroj poznat kao Robin? Je li se Joker, koji je preživio događaje iz filma „Vitez tame“, vratio i ponovno pokrenuo svoj plan za osvajanje Gothama? Je li

nova gradska vlast bolja ili gora od prethodnih? Je li se dogodilo nešto što bi natjeralo Brucea da ponovno odjene plašt i masku?

Redatelj Nolan i u tom aspektu odaje počast stripovima u kojima i heroji i zlikovci rijetko umiru, a često se vraćaju.

Još je Habermas tvrdio da je modernost nedovršeni projekt na što podsjeća i trilogija Vitez tame (Habermas, 1997: 38, cit. prema Yilmaz i Fundalar, 2022: 9). Borba između postmodernosti i modernosti ogleda se i u borbi Batmana s njegovim protivnicima, kao i u borbi modernosti s njom samom (Yilmaz i Fundalar, 2022: 9).

Ljepota Nolanove trilogije leži i u tome što se ona odmiče od klasičnog narativa u kojem apsolutno dobro svaki put pobjeđuje apsolutno zlo te pozicionira Batmana kao modernog heroja u postmodernom svijetu, no ipak mu ne daje taj komoditet da bude heroj bez mane. Nolan ga tako vidi kao svojevrsnog *heroja s greškom* koji ne dopušta da mu njegova ljudska nesavršenost odmogne u spašavanju svijeta u kojem živi.

4.4.8. Batman i Francuska revolucija

Upravo to nas može navesti na zaključak da je trilogija Vitez tame duboko konzervativna. Pogledamo li šest odrednica konzervativizma po Kirku (Dickerson i dr., 2009: 149-150), uvidjet ćemo da je u ovoj trilogiji prisutno, na različite načine, svih šest elemenata:

1. vjera u transcendentni poredak koji ravna i društvom i savješću (Batman često navodi *pravdu* kao svoje temeljno načelo, a naglašava i važnost neubijanja koje bi ga u protivnom učinilo zločincem i narušilo njegovu savjest)
2. vjera u ljudsku nesavršenost (Batman kao *heroj s greškom*) koja se ne može nadići, ali koju se može bar djelomično suzbiti u svrhu općeg dobra
3. uvjerenje u nužnost postojanja poretka i klasa naspram ideje besklasnog društva koje zagovaraju i Joker i Bane, svaki na svoj način (Joker kao anarhističku distopiju i Bane kao diktaturu proletarijata)
4. povezanost slobode i privatnog vlasništva (Bruce Wayne kao svojevrsni paternalistički konzervativac koji se brine za svoje sugrađane i kao Wayne i kao Batman)

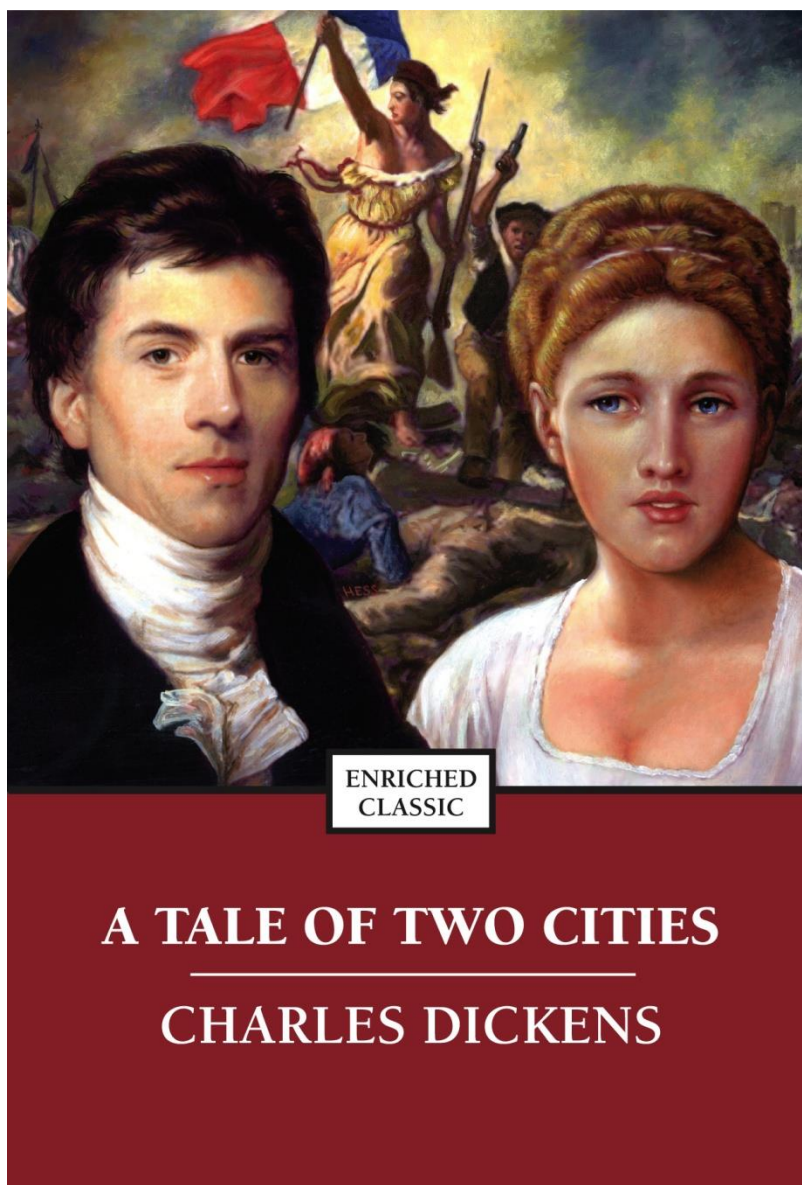
5. postoji vjera u propise naspram anarhije utjelovljene u liku Jokera, iako se događa da i Batman ne slijedi zakone jer mu onemogućavaju *rad*
6. te uvjerenje da promjena nije nužno dobra te da može ozbiljno unazaditi pa čak i urušiti društvo, a što se posebno vidi u trenutku kad Baneova revolucija zaprijeti totalnom uništenju Gothama.

Mnoge instance koje nam daju za pravo tvrditi da je trilogija Vitez tame konzervativna, čak i reakcionarna, nalazimo u posljednjem poglavlju trilogije, filmu „Vitez tame: Povratak“.

No, kako bismo potvrdili tu tezu, potrebno je vratiti se u vrijeme Francuske revolucije i romana „Priča o dva grada“ slavnog engleskog književnika, Charlesa Dickensa. Njegov roman je, među ostalim, poslužio kao inspiracija Nolanu i njegovom suradniku, bratu Jonathanu, u pisanju scenarija filma (Goldberg, 2012).

„Priča o dva grada“ roman je smješten u 18. stoljeće i doba Francuske revolucije, a u prvom planu su događanja u onodobnom Londonu i Parizu (Britannica, 2024). Kompleksna radnja sadrži nekoliko elemenata iz koje su braća Nolan crpili inspiraciju – žrtvovanje glavnog junaka poradi svojih prijatelja (Sidney Carton odnosno Batman), zlikovka koja se tijekom revolucije osvećuje onima koji su sagriješili protiv njene obitelji (Madame Defarge odnosno Talia Al Ghul), grad koji propada usred revolucije (Pariz odnosno Gotham), teror lijevo usmjerenih revolucionara koji u početku imaju dobre namjere (smanjiti jaz između bogatih i siromašnih), no koji postaju bezdušni ubojice koji javno izvršavaju egzekucije (Britannica, 2024).

Čak i detalji kao što su Bane koji plete za vrijeme politički motiviranog sudskog procesa podsjećaju na zloglasnu Madame Defarge koja je s jednakom ravnodušnošću pratila suđenja i egzekucije (Bradley, 2015), a tu je i Baneov slogan „*Vatra se uzdiže*“ koji je i naziv 23. poglavlja Dickensova romana te likovi koji dijele imena s Dickensovim likovima – Barsad i Stryver (Gleich, 2022: 7-8).

Slika 19.: Naslovnica „Priče o dva grada“ Charlesa Dickensa

Konačno, i sam epilog filma prikazuje povjerenika Gordona koji čita sljedeći izvadak iz Dickensova romana: „*Vidim prekrasan grad i briljantan narod kako se diže iz ovog ponora, / i vidim živote za koje život svoj polažem, mirne, korisne i sretne. / Vidim da sam našao utočište u njihovim srcima i u srcima njihovih potomaka te u naraštajima koji slijede/ To je daleko, daleko bolja stvar koju činim, nego što sam ikada učinio; to je daleko, daleko bolji počinak na koji sam otišao negoli sam ikad znao*“ (Gleich, 2022: 7).

Vidljivo je da je „Priča o dva grada“ poslužila braći Nolan kao narativni predložak, no ostaje za vidjeti je li Dickens imao utjecaja i na ideologiju kojom se trilogija vodi.

Dickens je oštar u svojoj kritici Ancien Régimea odnosno apsolutističke monarhije i njenih poklonika koji žive u raskoši dok običan puk gladuje (Gleich, 2022: 13). Scenaristi filma pak, kao što smo mogli vidjeti, žestoko osuđuju gotamsku elitu koja je nesvjesna *oluje koja dolazi*, a o kojoj progovara lik Seline Kyle/Catwoman koju se može promatrati kao predstavnicu onih 99 posto koji greaju u siromaštvu i koji očajnički žele pobjeći iz stanja u kojem se nalaze pa i pod cijenu pogodbe s vragom odnosno Baneom.

Vrhunac radnje i u romanu i u filmu zauzima pohod na zatvor, *simbol potlačenosti*, i oslobađanje zatvorenika prijašnjeg režima (osvajanje Bastille odnosno Baneov napad na Blackgate) (Gleich, 2022: 16-17).

Usljedit će i napadi na domove *korumpiranih* i *bogatih* koji zrcale pljačke i osvajanje domova pripadnika francuske elite te montirani procesi kojima predsjedava sudac Jonathan Crane znan i kao Scarecrow koji dodatno pojačava apsurdnost situacije u kojoj se Gotham nalazi (Gleich, 2022: 18).

Unatoč tome što Nolan tvrdi da sam film nije političan te ne prenosi političku poruku, potrebno je odijeliti djelo od autora kako bi se omogućila interpretacija (Gleich, 2022: 23).

Brojne su paralele između Dickensovog i Nolanovog djela, a ocrtaju se i u prikazu revolucije kao nečega nepoželjnog i opasnog, prikaza lijevih revolucionara kao demagoga koji zavode narod obećanjem o spasenju, a ustvari planiraju njegovo uništenje; prikazu *dobrih kapitalista* u liku Brucea Waynea i Charlesa Darnayja (Žižek, 2012), a prisutna je i ambivalentnost u oba djela – i Dickens i Nolan su na strani siromašnih, no ne misle da se njihove nevolje mogu riješiti (nasilnom) revolucijom (Gleich, 2022: 24-25).

Zanimljivo je istaknuti da je Nolanov Bane, unatoč tome što crpi inspiraciju iz mnogobrojnih stripova, velikim dijelom oblikovan prema likovima iz Dickensovog romana.

Baneova stripovska priča o porijeklu pak glasi ovako: riječ je o zatvoreniku strogo čuvanog zatvora Peña Duro, a koji je iznimno inteligentan i snažan te koji je pobjegao iz zatvora kako bi došao u Gotham i slomio Batmana što mu djelomično uspijeva (Peaty, 2012). On nije

revolucionar, kamoli lijevi populist, već kriminalac kojeg resi inteligencija i snaga koje mu omogućavaju da parira čak i Batmanu.

Vidljivo je da je Nolan imao drugačiju zamisao te ju je proveo u djelo na način da je Bane postao ideološki nalik latinoameričkim revolucionarima kao što su Fidel Castro i Che Guevara te francuskom revolucionaru Maximilienu Robespierreu dok je njegova veza s kriminalom tek sredstvo kojim želi privući zatvorenike zatvora Blackgate.

Unatoč tome što je, kako smo mogli vidjeti, Nolanov rad ambivalentan i podložan različitim interpretacijama, upravo izbor Banea kao lijevo orijentiranog populista naspram Batmana kao dobrog kapitalista koji brine za one koju su mu takoreći podređeni može poslužiti kao još jedan dokaz u prilog tezi po kojoj je sama trilogija duboko konzervativna.

Sam Vitez tame ne može birati svoje neprijatelje, no onaj tko piše scenarij za potrebe bilo kojeg djela o njemu, ima moć izabrati zlikovce s kojima će se on suočiti.

Stoga ne može biti slučajno da je Nolan za potrebe svoje trilogije odabrao bliskoistočnog fundamentalista, anarhističkog terorista i lijevo orijentiranog populista iako je isto tako mogao izabrati i Profesora Pyga, Azraela, Husha, Riddlera, Killer Croca, Harley Quinn, Poison Ivy i mnoge druge superzlikovce iz bogate galerije Batmanovih neprijatelja.

Slika 20.: Braća Jonathan i Christopher Nolan

5. Zaključak

Ovaj rad usmjeren je na jedno pitanje – mogu li se u trilogiji Vitez tame pronaći skrivene ideologije i to kroz diskurs koji koriste likovi?

Multimodalnom kritičkom diskurzivnom analizom triju scenarija iz franšize pokazali smo da se određeni indikatori ideologija – prije svega religijskog fundamentalizma, anarhizma i lijevog populizma – mogu vrlo jasno razaznati u liku Batmanovih protivnika, Ra'sa i Talije Al Ghul te Jokera i Banea. No, ostaje pitanje vodi li se Batman odnosno Bruce Wayne ikakvom ideologijom u svom djelovanju ili je on, u skladu sa žanrom kojemu filmovi franšize pripadaju, moderni heroj u postmodernom dobu i kao, takav, uvjetno rečeno, lišen ideologije. Ovaj rad naginje teoriji po kojoj se on u svom radu i djelovanju kao zaštitnika Gothama uspio izdignuti iznad ideoloških okvira i postao ono što se u našem svijetu ne može naći – osoba koja ne poznaje ideološki način viđenja svijeta.

Postoje i indikatori prema kojima bi on kao gotamski princ i nasljednik bogate obitelji Wayne bio paternalistički konzervativac, no isto tako postoje i indikatori prema kojem je to proizvod kombinacije superherojskog filma s *filmom noir*, a koji redovito sadrže ljudske, realistične i ranjive likove koji nipošto nisu savršeni, neovisno o tom što je on bogat.

Pregledom postojeće literature i različitih viđenja brojnih autora i s ljevice (primjerice Žižek) i desnice (primjerice Shapiro) može se ustvrditi da i danas, gotovo 90 godina nakon svoga nastanka, Batman i djela proizašla iz stripova, ali i sami stripovi, nastavljaju zaokupljati maštu gledatelja koji pokušavaju dokučiti Maskiranog zaštitnika i njegovu bogatu galeriju zlikovaca.

Takvi filmovi i autori koji ih stvaraju, a među kojima je Sir Christopher Nolan svakako jedan od najvažnijih, dokaz su i da nešto toliko obično kao što su maskirani vigilanti koji se bore protiv psihotičnih klauna mogu biti dovoljno realistični i bliski našem svijetu i da filmovi koji se rade o njima zaslužuju našu punu pozornost.

Ono smo što gledamo i time imamo veliku moć nad onim što želimo gledati – uspjeh superherojskih filmova na kino-blagajnama, među kojima je velik uspjeh i Nolanove trilogije, dokaz su da superherojskim filmovima još nije došao kraj i da će se njihova vladavina nastaviti.

Isto tako se trebaju nastaviti i istraživanja o uzajamnom utjecaju publike i filmova s posebnim naglaskom na iznimno zanimljivo i bogato područje utjecaja politički implicitnih filmova odnosno onih filmova koji politiku ne stavljaju u prvi plan, već to čine na suptilniji način.

6. Popis literature

1. Bein, Steve (2020). *Frank Miller's Batman as Philosophy: "The World Only Makes Sense When You Force It To"*. The Palgrave Handbook of Popular Culture as Philosophy.
2. Berger, William J. (2019). Deconstructing Batman's legitimacy: The radical political critique of Christopher Nolan's Batman cycle. *Springer eBooks* (57–74)
3. Bradley, Bill (2015). One thing you didn't notice about Bane in "The Dark Knight Rises." *HuffPost*. 11. travnja https://www.huffpost.com/entry/one-thing-you-didnt-notice-about-dark-knight-rises_n_7027762 Pristupljeno 24. kolovoza 2024.
4. Britannica. (2024). A Tale of Two Cities | Summary, characters, & facts. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/A-Tale-of-Two-Cities-novel> Pristupljeno 24. kolovoza 2024.
5. Brody, Reed (2011). Getting Away with Torture. *Human Rights Watch*. 12. srpnja <https://www.hrw.org/report/2011/07/12/getting-away-torture/bush-administration-and-mistreatment-detainees> Pristupljeno 10. lipnja 2024.
6. Campbell, Joel R. (2022). *Politics go to the movies*.
7. Chait, Jonathan (2021) Ben Shapiro's New Book is a Glib Rationale for Trumpism. *Intelligencer*. 12. kolovoza <https://nymag.com/intelligencer/2021/08/ben-shapiro-new-book-authoritarian-moment-left-trump.html> Pristupljeno 28. svibnja 2024.
8. Croci, Daniele (2016). Holy Terror, Batman! Frank Miller's Dark Knight and the Superhero as hardboiled terrorist. *Altre Modernità* 15(15) (str. 163–185)
9. Daniels, Les (2004) *Batman: The Complete History*.
10. Dantzler, Perry Dupre (2009). *Static, yet fluctuating: The Evolution of Batman and His Audiences*.
11. Dickerson, Mark O. i dr. (2009) *An introduction to government and politics: A Conceptual Approach*. Cengage Learning.
12. DiPaolo, Marc (2011). *War, politics and superheroes: Ethics and Propaganda in Comics and Film*. McFarland Publishing.
13. Filipowich, Mark (2015). *The fascist we deserve: The authoritarian ideology of Christopher Nolan's Dark Knight trilogy*. Bigtallwords. 27. travnja

- <https://bigtallwords.com/2015/04/27/the-fascist-we-deserve-the-authoritarian-ideology-of-christopher-nolans-dark-knight-trilogy/> Pristupljeno 28. svibnja 2024.
14. Fradley, Martin (2013). What do you believe in? film scholarship and the cultural politics of the Dark Knight franchise. *Film Quarterly* 66 (3) (str. 15–27)
  15. Freedon, Michael (1996) *Ideologies and political theory: a conceptual approach*. Oxford University Press eBooks.
  16. Gleich, Mislav (2022) *Charles Dickens's "A Tale of Two Cities" and Christopher Nolan's "The Dark Knight Rises": A Comparison*.
  17. Goldberg, Matt (2012) Christopher and Jonathan Nolan explain how a TALE OF TWO CITIES influenced THE DARK KNIGHT RISES. *Collider*. 9. srpnja <https://collider.com/dark-knight-rises-tale-of-two-cities/> Pristupljeno 24. kolovoza 2024.
  18. Graser, Marc i Dunkley, Cathy (2004) The bat and the beautiful *Variety*. 8. veljače <https://variety.com/2004/biz/news/the-bat-and-the-beautiful-1117899714/> Pristupljeno 8. lipnja 2024.
  19. Halperin, Morton H. (2005) *President Bush and Domestic Spying by NSA*. American Progress. 16. prosinca <https://www.americanprogress.org/article/president-bush-and-domestic-spying-by-nsa/> Pristupljeno 7. lipnja 2024.
  20. Hubbard, Ruth (2022) *Healthy ageing outcomes in superheroes: Batman*. Faculty of Medicine - University of Queensland. 8. ožujka <https://medicine.uq.edu.au/blog/2022/03/healthy-ageing-outcomes-superheroes-batman> Hubbard, 2022 Pristupljeno 5. lipnja 2024.
  21. Johnson, Vilja (2014) “It’s What You Do that Defines You:” Christopher Nolan’s Batman as Moral Philosopher. *The Journal of Popular Culture* 47(5) (str. 952–967)
  22. Labuza, Peter (2010) *Billion Dollar Noir: Christopher Nolan and the reconstruction of film noir in Hollywood*. DergiPark (Istanbul University)
  23. Leite, Marcelo (2022) The Dark Knight: Every Origin Theory For Ledger's Joker. *ScreenRant*. 10. lipnja <https://screenrant.com/dark-knight-heath-ledger-joker-origins-theories/> Pristupljeno 18. kolovoza 2024.
  24. Machin, David i Mayr, Andrew (2012) *How to do Ccritical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction*.

25. McSweeney, Terence (2020) *The contemporary superhero film*. Columbia University Press eBooks.
26. Medrano, Karen (2019) *He's the Hero We Deserve: Batman as a Figure of Dominant Masculinity*.
27. Parrish, Robin (2016) *The best movie trilogies of all time*. Screen Rant. 29. lipnja
<https://web.archive.org/web/20160702001439/http://screenrant.com/best-film-movie-trilogies-ever-all-time/> Pristupljeno 9. lipnja 2024.
28. Pearson, Roberta i dr. (2015) *Many More Lives of the Batman*.
29. Peaty, James (2023). The Dark Knight Rises: the history of Bane. *Den of Geek*. 10. listopada <https://www.denofgeek.com/comics/the-dark-knight-rises-the-history-of-bane/> Pristupljeno 24. kolovoza 2024.
30. Picariello, Damien K. i dr. (2019). *Politics in Gotham: The Batman Universe and Political Thought*. Springer eBooks.
31. Podhoretz, John (2012). Evil undone. *Washington Examiner - Political News and Conservative Analysis About Congress, the President, and the Federal Government*. <https://www.washingtonexaminer.com/magazine/1346416/evil-undone/> Pristupljeno 12. lipnja 2024.
32. Ravlić, Slaven (2003) *Suvremene političke ideologije*. Zagreb: Politička kultura.
33. Russell, Jesse (2022). Defending the status quo in *The Dark Knight Rises*. *European Journal of American Studies* 17(2).
34. Russell, Jesse (2023). *The political Christopher Nolan: Liberalism and the Anglo-American Vision*. Rowman & Littlefield.
35. Shapiro, Ben (2012) ****SPOILER ALERT****: *TDKR magnificent . . . and most conservative film ever*. Breitbart. 20. srpnja
<https://www.breitbart.com/entertainment/2012/07/20/spoiler-alert-tdkr-most-conservative-movie-ever/> Pristupljeno 11. lipnja 2024.
36. Spanakos, Anthony Petros (2019) The Dark Prince of the Republic: Machiavelli, Batman and the Gotham City. U: Picariello, Damien K. (ur) *Politics in Gotham: The Batman Universe and Political Thought* (str. 91-105) Springer eBooks.
37. Stolworthy, Jacob (2023) Martin Scorsese: Killers of the Flower Moon director says plethora of comic book movies are 'danger' to culture. *The Independent*. 27. rujna

- <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/films/news/martin-scorsese-comic-book-marvel-b2418166.html> Pristupljeno 24. kolovoza 2024.
38. Šalaj, Berto (2012). Suvremeni populizam. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 9 (1) (str. 21-49)
  39. Van Amerongen-Kruisselbrink, Lars (2020). *The Psychological Complexity of Batman, the Joker and their Relationship in the Dark Age of Comics*. University of Agder, Kristiansand
  40. van Zoonen, Liesbet (2005). *Entertaining the citizen: when politics and popular culture converge*. Lanham: Rowman & Littlefield.
  41. Variety (2003) *Variety*. 27. siječnja <https://variety.com/2003/film/news/batman-captures-director-nolan-1117879566/> Pristupljeno 17. kolovoza 2024.
  42. Vrtič, Ivana i Car, Viktorija (2016) Manipulacija u medijskom diskursu: kritička analiza diskursa naslova najposjećenijih hrvatskih online medija o hrvatskoj predsjednici Kolindi Grabar-Kitarović U: Car, Viktorija; Matović, Marijana i Turčilo, Lejla (ur.). *Mediji i javni interes* (str. 145-165) Zagreb: Zaklada Hanns Seidel; Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
  43. White, Rachel E. i drugi (2016) The “Batman effect”: improving perseverance in young children. *Child Development* 88(5) (str. 1563–1571)
  44. Williams, S. Taylor (2012) “Holy PTSD, Batman!.” An analysis of the psychiatric symptoms of Bruce Wayne. *Academic Psychiatry*, 36(3) 252.
  45. Yilmaz, Göral Erinç i Fundalar, Serkan (2022). Constructing and deconstructing the modern hero in the Dark Knight Trilogy. *SAGE Open*, 12(4) 1-11
  46. Zorko, Marta (2007). Suvremeni fundamentalizam*. *Međunarodne studije* VII (1) (str. 72-94)
  47. Žižek, Slavoj (2012) “Dictatorship of the Proletariat in Gotham City.” *DiePresse*. 11. kolovoza diepresse.com/1277571/dictatorship-of-the-proletariat-in-gotham-city. Pristupljeno 24. kolovoza 2024.

Filmovi/jedinice analize

1. „Batman: Početak“ (2005.)
2. „Vitez tame“ (2008.)

3. „Vitez tame: Povratak“ (2012.)